

Nehcü'l-Ferâdîs Üzerine Okuma ve Anlamlandırma Önerileri

Reading and Interpreting Recommendations for the *Nahj al-Farâdîs*

Samet Onur¹

ÖZET

Nehcü'l-Ferâdîs gibi Türk dili tarihi ve Türk dili araştırmaları için son derece değerli eserlerin doğru okunup anlaşılması Türk filolojisi için oldukça önemlidir. Bu gibi eserlerde yapılan yanlış okuma ve/veya anlamlandırmalar başka çalışmalarını da doğrudan etkileyerek hatalı çıkarımlara yol açabildiği için bu eserlerin ilmi neşirleri üzerinde yapılacak her bir düzeltme büyük öneme sahiptir. Bu çalışmanın da maksadı *Nehcü'l-Ferâdîs*'in daha doğru okunması ve anlaşılmasına katkı sunmak adına transkripsiyonlu metin ve dizin üzerinde okuma ve anlamlandırma önerileri sunmaktır. *Nehcü'l-Ferâdîs*'in ilmi neşrinde yer alan hataların bazen okuyuştan, bazen anlamlandırmadan, bazen müstensihinden ve bazen de harekelendirmeden kaynaklandığı görülmektedir. Bu çalışmada esasen metnin yanlış anlaşılmasına, gölge sözcük veya anlamlar oluşmasına, dönemin ses ve biçim özellikleri noktasında hatalı yorumlar yapılmasına neden olabilecek olan istinsah, hareke, okuma ve anlamlandırma hataları üzerinde durulmaktadır. Çalışmada sunulan okuma ve anlamlandırma önerileri için Türk dilinin farklı tarihi metinlerinden tanıklar gösterme, sözcükleri içinde yer aldıkları cümle veya anlatıya göre anlamlandırma ve metni Arapça veya Farsça kaynak metinlerle karşılaştırma gibi yöntemler kullanılmıştır. Okuma, anlamlandırma veya dizinde yer alan anlamlara ilave önerileri; transkripsiyonlu metinde ve/veya dizindeki düzeltilmesi önerilen sözcüklerin alfabetik sırasına göre sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nehcü'l-Ferâdîs, Harezmi Türkçesi, Orta Türkçe, Gölge kelimeler, Düzeltilme

ABSTRACT

The correct reading and understanding of works, such as the *Nahj al-Farâdîs*, which are extremely important for the history of the Turkish language and Turkology studies, is essential for Turkish philology. The misreading and/or misinterpreting such works may directly affect other studies and lead to erroneous conclusions. Thus, any corrections to such important works are of considerable importance. This study aims to offer recommendations for re-reading and re-interpretation to contribute to a more accurate reading and understanding of the *Nahj al-Farâdîs*. It is seen that the errors in the edition of the *Nahj al-Farâdîs* are sometimes caused by the reading, sometimes by the interpretation, sometimes by the copyist, and sometimes by the Arabic diacritics. This study focuses mainly on copying, pointing, reading and interpretation errors that can lead to misunderstandings of the text, ghost words or meanings, and misinterpretations of the phonetic and morphological characteristics of the period. For the reading and interpretation recommendations presented in this study, methods were used, such as quoting witnesses from different historical texts in the Turkish language, interpreting words according to the sentence or narrative in which they appear, and

¹Assist. Prof. Dr., Silk Road International University of Tourism and Cultural Heritage, Department of Languages and Global Studies, Samarkand, Uzbekistan

ORCID: S.O. 0000-0001-8675-9840

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Samet Onur,
Silk Road International University of Tourism and Cultural Heritage, Department of Languages and Global Studies, Samarkand, Uzbekistan
E-posta: samet.onur.yoruk@gmail.com

Başvuru/Submitted: 12.06.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested: 09.09.2024

Son Revizyon/Last Revision Received: 16.10.2024

Kabul/Accepted: 08.11.2024

Atf/Citation: Onur, S. (2024). Reading and interpreting recommendations for the *Nahj al-Farâdîs*. *TUDED*, 64(3), 657-688.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2024-1500163>

comparing the text with original Arabic or Persian sources. Recommendations for reading, interpretation or additions to the meanings in the index are presented in alphabetical order of the words suggested for correction in the transcribed text and/or index.

Keywords: Nahj al-Farâdîs, Khwarezmian Turkish, Middle Turkish, Ghost words, Correction

EXTENDED ABSTRACT

Nahj al-Farâdîs, written by Mahmûd bin 'Alî al-Sarayî al-Kardarî in the middle of the 14th century, before 1358, is considered one of the texts that best reflects the characteristics of the Khwarezmian Turkish period. The work was probably written in the capital of the Golden Horde, Saray, and its manuscript copies soon spread over a wide geographical area, including Anatolia and Egypt. However, the Volga region was the region where it spread the most and was most influential.

Eckmann intended to publish the critical text of this significant source of the Turkish language based on the Yeni Cami copy and by comparing it with the Paris copy. However, he died before he could publish his work. Eckmann's work was later published with some corrections by Tezcan and Zülfikar, and Ata prepared the index of the Nahj al-Farâdîs based on this edition. Some scholars proposed many corrections to the transcribed text after the edition was published. This study will not repeat the suggestions for re-reading made in these studies unless necessary. The present study aims to offer suggestions for the correction of copying, reading and interpretation errors which may lead to misunderstandings of the text, ghost words or meanings, incorrect interpretations in terms of the phonetic and morphological characteristics of the period. These issues may arise due to errors in reading, misinterpretations, or mistakes made by the copyist. This study provides recommendations for re-reading (→) or re-interpreting some words and for adding meanings to some words in the index (+):

ağ- 'to raid,' *ammâ* + 'as for,' *apra* → *asra*, *arığ* + 'exempt; holy; halal,' *arıklık* + 'exemption,' *bağır* + 'stomach,' *bastur-* 'to cause to trample,' *baştın* 'from the beginning, again,' *bel-ḥōd* 'on the contrary,' *bildür-* + 'to make someone rule something,' *bol-* + 'indicative declension; copula,' *bolmasa* 'whereupon,' *büken* → *bögen* 'tripe,' *bütünlükün* 'surely,' *çoğla-* 'to cry out, shot; to scold,' *edeb kıl-* 'to chastise; to correct,' *engek* 'chin,' *er-* + 'to exist,' *erklen-* 'to be in charge,' *eye* → *aya* 'palm of the hand,' *eymen* → *imîn* 'secure,' *ezil-* 'to be made wet,' *ḥāl* + 'time present,' *hoça* → *ḥ'āca-sarāy* 'eunuch,' *illā* 'except, only,' *iṅgen* + 'yes, of course,' *qabûl kıl-* + 'to promise to give a ley,' *qadersiz* → *qadrsiz* 'worthless,' *kağ-* 'to knock (on the door),' *kaṅgusuz* 'insatiable (to look at),' *katı* → *vaktı* (*vaktı hoş bol-* 'to be happy'), *katıl-* 'to infere,' *katın-* → *qaltın-*, *qavurtluğ* → *qavurtsıg*, *qayğı* → *katıg* 'something eaten with one's bread,' *kir-* + 'to come into someone's presence,' *konukluk kıl-* 'to prepare a feast,' *qop-* → *quvvatını* (*köngül kuvvatı*: tranquility, peace of reassurance), *qoy-* → *quy-* 'to pour,' *köre* → *kör-* 'to follow, to obey,' *körüşgülg* 'farseeing,' *mungluğ* 'needer,' *mungsuz* 'not in need,' *mühür* → *mehr* 'a widows share for life of her husband's estate,' *öçek* → *üçek* 'roof,' *ölügse* → *ölüg*, *örge-* → *ürge-* 'to dwell, tarry,' *öz* → *or*, *öz kur-* → *arkur-* 'to encounter,' *öz andām*

→ *ud andām* ‘genitals,’ *saksık* ‘a material made by firing clay, ceramic,’ *sekit-* ‘to scold,’ *sıtağ* → *tiltağ*, *tağıl-* ‘to disperse,’ *tap* → *tin* ‘halter,’ *tayan-* → *tıyan-* ‘to quiet down, take a rest, stop,’ *tek kal-* + ‘take a rest, stop,’ *témür-tiken* ‘thistle,’ *tobra* ‘nosebag,’ *tuynağ* → *tunyağ*, *tünek* ‘bedroom,’ *urluğ* ‘seed,’ *uza-* ‘to become long drawn out,’ *uzak* ‘long,’ *vafāti bol-* ‘to die,’ *bir yansı bol-* ‘to stay aside, to go away,’ *bir yansı kıl-* ‘to rotate in another direction,’ *yavuk* ‘close,’ *yeldür-* ‘to be defeated,’ *yirt-* + ‘to savage,’ *yigit* → *bitig*, *yupula-* → *yobula-* ‘to mock, ridicule,’ *yolçı* ‘guide,’ *yöne-* → *yun-* ‘to perform ablution,’ *yul-* ‘to buy,’ *zehr* → *zehre* ‘audacity’.

Giriş

XIV. yüzyılın ortalarında, 1358 yılından önce yazılan *Nehcü'l-Ferâdis* (bundan sonra NF) hacimli, mensur ve sade bir üslupla kaleme alınmış bir eser olması ve elimizde XIV. yüzyıla ait bir nüshasının bulunması nedeniyle Harezmi Türkçesi Dönemi'nin özelliklerini en iyi yansıtan metinlerden biri olarak kabul edilmektedir. Mahmud bin Ali es-Sarayî el-Kerderî tarafından yazıldığı düşünülen eserin Altınordu'nun başkenti Saray'da mı yoksa Harezmi'de mi yazıldığı noktasında araştırmacılar arasında ihtilaf vardır (Sağol Yüksekçaya, 2004, s. 320-325). Eski Oğuz Türkçesine iki farklı aktarımının olması ve Yeni Cami nüshasının Memlûk sultanı Ebu Said Çakmak'ın oğlunun kütüphanesinde bulunmuş olması eserin Anadolu ve Mısır'a kadar şöhret salmış olduğunu göstermektedir (Togan, 1928, s. 333; Akman ve Sakallıoğlu, 2013; Onur, 2020). Türkistan'da bugüne dek herhangi bir izine tesadüf edilemeyen NF'nin esas yayılım ve tesir alanı ise Deşt-i Kıpçak coğrafyası ve bilhassa da İdil Havzası olmuştur. Eserin İdil boyundaki müelliflere edebî dilin nasıl olması gerektiğine dair rehberlik ettiği görülmektedir. Öyle ki XVI. yüzyılda İdil boyunda yazılan *Nasihatu's-Sâlihîn* gerek üslup gerekse dil özellikleri bakımından doğrudan doğruya NF tesirindedir (Onur, 2023, s. 165-171). Hemen hemen tüm nüshaları İdil boyunda istinsah edilmiş olan eser bu coğrafyadaki medreselerde yüzyıllar boyunca ders kitabı olarak da okutulmuştur (Zaripova Çetin, 2006, s. 4).

NF, XIV. yüzyılda istinsah edilmiş tam ve hareketli bir nüsha olması nedeniyle ekseriyetle Yeni Cami nüshası üzerinden incelenmektedir. Zeki Velidi Togan yazmanın XIV. yüzyılda Harezmi'de konuşulan Türkçenin telaffuzuna göre hareketlenmiş olduğunu iddia etse de (1928, s. 344) Yeni Cami nüshasında metnin ve hareketlerin mürekkebi birbirinden farklıdır. Temellük kaydından XV. yüzyıl ortalarında Ebu Said Çakmak'ın oğlu Muhammed Bey'in kütüphanesinde bulunduğu anlaşılan yazmanın (Nadhib, 1977, s. 34) birçok noktada metnin imlasına uymayan hareketlerinin Mısır'da konuşulmaları da ihtimal dâhilindedir.

Janos Eckmann Yeni Cami nüshasını esas alıp yer yer Paris nüshasından da faydalanarak (Sağol Yüksekçaya, 2019) NF'nin tenkitli metnini hazırlamak istemiş ancak 1971 yılında çalışmasını yayımlayamadan vefat etmiştir. Transkripsiyonlu metnin bazı kısımlarının hazırlanmasında Talat Tekin'in de Eckmann'la beraber çalıştığı bilinmektedir. Hamza Zülfikar 1976 yılında Eckmann'ın çalışmasının müsveddesini Türkiye'ye getirmiş ve Tezcan, Zülfikar'ın da yardımlarıyla eseri yayımlamıştır (Eckmann, 1984). Tezcan, Eckmann'ın hazırladığı transkripsiyonlu metin üzerinde çok sayıda düzeltme de yapmış ancak bunları dipnotlarda göstermemiştir (Eckmann, 1984, s. V-VI). Aysu Ata da Tezcan ve Zülfikar tarafından yayımlanan transkripsiyonlu metne dayanarak 1998 yılında eserin dizinini yayımlamıştır (1998).

NF'nin transkripsiyonlu metni yayımlandıktan sonra Süleyman Tülücü ve Mustafa Argunşah tarafından birer tanıtma yazısı kaleme alınmış, bu yazılarda transkripsiyonlu metin üzerinde birçok düzeltme yapılmıştır. Tülücü'nün yazısında (1993) ağırlıklı olarak metindeki özel isimlerin yazımında oldukça sık görülen hatalar üzerinde durulmuştur. Argunşah'ın yazısında (1997) ise transkripsiyonlu metne dair yeniden okuma önerileri bulunmaktadır. Yine metnin

dizini hazırlayan Ata da metin üzerinde çokça düzeltme yapmış ve dizini bir listesini de verdiği bu düzeltmeleri esas alarak hazırlamıştır (1998, s. XIV-XLII).

Bu çalışmada gerek duyulmadıkça zikredilen çalışmalarda yapılan düzeltme önerileri tekrar edilmemiş, *erdiler* yerine *erdi*, *yüzümüni* yerine *yüzimni* vb. hatalı okumalara ve yine gerek duyulmadıkça ünlülerin gösterimindeki hatalara değinilmemiştir. Çalışmanın maksadı bazen okuyuştan, bazen anlamlandırmadan, bazen müstensihten ve bazen de harekelendirmeden kaynaklanan; metnin yanlış anlaşılmasına, gölge sözcük veya anlamlar oluşmasına, dönemin ses ve biçim özellikleri noktasında hatalı yorumlar yapılmasına neden olabilecek olan istinsah, hareke, okuma ve anlamlandırma hataları üzerine düzeltme önerileri sunmaktır.

1. Okuma ve Anlamlandırma Önerileri

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
aķ- (2): talan etmek, bozguna uğratmak (Ata, 1998, s. 10)	akın etmek

NF dizisinde *aķ-* (161/4) fiiline muhtemelen içinde geçtiği cümlede yer alan *bulun kıl-* “esir etmek” birleşik fiilinden hareketle “talan etmek, bozguna uğratmak” anlamı verilmiştir. Bununla beraber *aķ-* fiili Eski Uygur Türkçesi, Hakaniye Türkçesi ve Harezm Türkçesi metinlerinde “akmak” anlamının yanında “akın etmek” anlamında da kullanılmıştır (Clauson 1972, s. 77; Wilkens 2021, s. 23; Boeschoten, 2022, s. 32). Hatta Sir Gerard Clauson ve Hendrik Erik Boeschoten’in sözlüklerinde *aķ-* fiilinin “akın etmek” anlamındaki kullanımına tanık olarak NF’deki cümleye de yer verildiği görülmektedir (1972, s. 77; 2022, s. 32).

... *kâfirlarnı aķıp bulun kılıp keldi* ... (161/4) “... kâfirleri - akın edip - esir ederek geldi ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
ammā: ama, yalnız, sadece (Ata, 1998, s. 16)	+ ...-e gelince, ilgili olarak

NF dizisinde “ama, yalnız, sadece” anlamı verilen *ammā* edatı Arapçada “...-e gelince, ilgili olarak” anlamında tafsil edatı olarak da kullanılmaktadır (Lane, 1984, s. 93; Dede ve Sevdı, 2022, s. 148). NF’de Hz. Muhammed’in altı kişinin halifelğe niçin uygun olmadıklarını anlattığı bölümde *ammā* edatının “...-e gelince, ilgili olarak” anlamında kullanıldığı oldukça açıktır. Sözcüğün bu anlamının da dizinde yer alması gerekmektedir:

... *tegmesinde bir nerse bar kim hilāfat-ka lāyik ermes, anıġ için kim bularda birini ta ‘yin kılmadım kim kıyāmat kün maġa su ‘āl bolmasun tēp. Ammā ‘Uşmān öz kavmini inġen sever ... Ammā ‘Alī inġen mazzāh turur* ... (121/11-14) “... Her birinde hilafete layik olmayan bir şey var, onun için kıyamet gününde bana sorgu olmasın diyerek bunlardan birini tayin etmedim. Osman’a gelince kendi soyunu çok sever ... Ali’ye gelince çok şakacıdır ...”

Transkripsiyonlu metin ve dizindeki biçim	Önerilen biçim
apra- (Eckmann, 1984, s. 123; Ata, 1998, s. 19)	asra-

Transkripsiyonlu metinde *apra-* (179/6) olarak yer alan fiil, dizine de bu biçimiyle alınmıştır. Görünüşe göre bu noktada hataya neden olan *şîn* harfinin altında üç nokta (پس) bulunması olmuştur: *أَبْرَائِيلَ* (179/6). Bu imla ile *şîn* harfini üstünde üç nokta bulunan *şîn* (ش) harfinden ayırt etmek yani *şîn* harfinin noktalarının yazılmasının ihmal edilmediğini kesin olarak göstermek amaçlanmaktadır (Gacek, 2009, s. 286). NF’de Uygur imla geleneğine bağlı kalınarak /p/ sesi için *pe* (پ) harfi hiç kullanılmamış, bu ses daima *be* (ب) ile gösterilmiştir (Çelik, 2017, s. 38-39). Ayrıca yazmada altında üç nokta bulunan *şîn* harfinin başka örnekleri de mevcuttur:

أَسْرَاسِنَا *asrasinga* (210/9), *أَسْرَادِنِم* *asradim* (286/5), *أَسْرُودِي* *esrudi* (365/2), *أَسْرُوب* *esrup* (370/12) vd.

NF’nin transkripsiyonlu metninde ve dizininde yer alan *apra-* fiili *asra-* olarak düzeltilmeli ve dizinde *asra-* maddesine “bakmak, besleyip büyütme, himaye etmek” anlamının yanı sıra “saklamak, tutmak, muhafaza etmek” (154/2, 4; 179/6) anlamı da verilmelidir.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
arığ: arı, pak; temiz, günahsız (Ata, 1998, s. 20)	+ münezzeh; mukaddes; helal

NF’de *arığ* sözcüğü “münezzeh; mukaddes; helal” anlamlarında da kullanılmıştır:

... *kerekmez şifât-lardın arığ pāk turur* ... (78/16) “... (Ona) layık olmayan sıfatlardan münezzeh, aridir ...”

... *Tanğrı ta ‘ālā-nıñ arığ kalāmı* ... (168/16) “... yüce Tanrı’nın mukaddes sözü ...”

... *manğa arığ ‘alafyédürmiş bolsa erding* ... (300/2) “... bana helal yem yedirmiş olsaydın ...” vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
arığlık: suçsuzluk, günahsızlık (Ata, 1998, s. 20)	+ münezzehlik

NF dizininde sadece “suçsuzluk, günahsızlık” anlamı verilmiş olan *arığlık* sözcüğü metinde “münezzehlik” (83/13, 302/13) anlamında da kullanılmıştır:

... *arığ-lıq ol bir u bar Tanğrı-ka turur* ... (302/13) “... münezzehlik o eşi ve benzeri olmayan Tanrı’yadır ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
bağır: bağır, göğüs, ciğer (Ata, 1998, s. 41)	+ karın, mide

Dizinde *bağır* sözcüğüne “bağır, göğüs, ciğer” anlamı verilmiştir. Bununla beraber aç kalmanın faziletlerinin anlatıldığı bir bölümde sözcüğün “karın, mide” anlamında da kullanıldığı görülmektedir:

... *bağırlarınġızını açurung* ... (266/3) “... karınlarınızı aç bırakın ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
bastur- : bastırmak (Ata, 1998, s. 49)	çiğnetmek, ezdirmek

Dizinde “bastırmak” anlamı verilen *bastur-* fiili metinde “çiğnetmek, ezdirmek” anlamında kullanılmıştır:

... *toprağını markab tunyağı birle bastursam* ... (209/4) “... toprağını merkep toynağıyla çiğnetsem ...”

Dizindeki biçim	Önerilen biçim ve anlam
baş (2) (maddesi altında: baş + tın) (Ata, 1998, s. 50)	baştın : baştan, başından alarak, bir kez daha

Dizinde “baş, kafa; uç, ilk; ileri gelen kişi, önder” anlamları verilen *baş (2)* maddesi altında verilen *baştın* sözcüğünün “baştan, başından alarak, bir kez daha” anlamıyla madde başı olması daha uygun görünmektedir:

... *řā'atını baştın kılsun* ... (373/1) “... ibadetlerini baştan yapsın ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
bel-řōd : belki de, bilhassa, özellikle (Ata, 1998, s. 53)	aksine, bilakis

Arapça *bal* “ama, fakat, aksine” ve Farsça *řōd* “kendi” sözcüklerinin birleşiminden oluşan bu bağlama edatı, İslamiyet etkisinde gelişen Fars edebiyatının ilk ürünlerinde kullanılmıştır (URL 1). Çok az sayıdaki Türkçe eserde görülen bu edat, ilk olarak *Kısas-ı Rabgūzi*'de¹ (bundan sonra KR) Farsça *řōd* yerine Türkçe *kendü* sözcüğü ile ve “aksine, bilakis” anlamıyla tanıklanmaktadır:

... *seninġ du 'ānġ bizni raşmat-ka keltürmedi bel-kendü biziġ raşmatımız sini du 'āka keltürdi* ... (KR 347a/2-3) “... senin duan bizi merhamete getirmedi aksine bizim merhametimiz seni duaya yöneltti ...”

NF'de *bel-řōd* biçiminde görülen ve dört yerde tanıklanan edat tüm örneklerde “aksine, bilakis” anlamında kullanılmıştır:

... *ol māl anġar hēř ziyān kılmaġay bel-řōd kim āhirat-ta řāyida kılġay* ... (209/10) “... o mal ona hiç zarar vermeyecek aksine ahirette fayda edecek ...” vd.

1 Çalışmada *Kısas-ı Rabgūzi*'den verilen örnekler, TÜBİTAK 2218 - Yurt İçi Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı kapsamında 123C335 numaralı projeye yayıma hazırlamakta olduğum Tahran nüshasından alınmıştır.

NF dışında *Munyetu'l-Guzât*'ta ve XVI. yüzyılda İdil boyunda Harezmi Türkçesinin devamı denilebilecek bir edebî dille yazılmış olan *Nasihatü's-Sâlihîn ve Münebbihât Tercümesi*'nde de tanıklanan *bel-höd* edatı bu eserlerde de olumsuz cümlelerden sonra “aksine, bilakis” anlamında kullanılmıştır (Onur, 2023, s. 268-269). NF dizisinde *bel-höd* edatının anlamı “aksine, bilakis” olarak değiştirilmelidir.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
bildür- : bildirmek, belli etmek, göstermek, öğretmek, tanıtmak (Ata, 1998, s. 64)	+ yönettirmek

Dizinde *bildür-* fiiline “bildirmek, belli etmek, göstermek, öğretmek, tanıtmak” anlamları verilmiştir. Bununla beraber verilen anlamların hiçbiri fiilin 186/10'daki kullanımını karşılamamaktadır. İbn Hübeyre'nin beytülmalın yönetimini Ebu Hanife'ye vermeyi teklif edişinin anlatıldığı bu bölümde *bildür-* fiili “yönettirmek” anlamında kullanılmıştır:

... *baytu'l-māl-nı sizke bildürsem ...* (186/9-10) “... beytülmalı size yönettirsem ...”

Bu fiilin “yönettirmek” anlamında kullanımına KR'de de tesadüf edilir: ... *melik me öz mülkini Yūsuf-ğa bildürdi. “Men qarıdım, ulğardım. Kamuğnı sen bilgil.” tedi ...* (126b/1-2) “... hükümdar da kendi memleketini Yusuf'a yönetirdi. ‘Ben yaşlandım, ihtiyarladım. Hepsini sen yönet.’ dedi ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
bol- : olmak (Ata, 1998, s. 74)	+ bildirme; imek, cevherî fiil + ► bolmasa : bunun üzerine, bundan sonra, derken; bu sebeple

Dizinde *bol-* fiiline sadece “olmak” anlamı verilmiştir. Eski Uygur Türkçesi Dönemi'nden itibaren tıpkı *tur-* fiili gibi geniş zaman çekimiyle bildirme işlevinde de kullanıldığı görülen *bol-* fiilinin bu işlevi NF'de de görülmektedir (Özalan, 2014, s. 84):

... *yana aydı “Tetik kim turur?” ‘Alī aydı ražiya’llāhu ‘anhu: “Tetik ol kim erse bolur kim ...* (148/4-5) “... Yine sordu: “Zeki kimdir?” Ali cevap verdi: (Allah ondan razı olsun) “Zeki o kimsedir ki ...” vd.

Yine Eski Türkçeden beri tıpkı *er-* “imek” fiili gibi cevherî ek fiil olarak kullanılabildiği görülen *bol-* fiilinin bu işlevi de NF'de tanıklanmaktadır (Gabain, 1988, s. 88):

... *bu yarmağ-larnı kim-lerdin almış bolsa anlarğa kaytarsun ...* (312/4-5) “... bu sikkeleri kimlerden almış ise onlara geri versin ...” vd.

Dizinde *bolmasa* sözcüğü sadece “olmak” anlamı verilen *bol-* maddesi altında yer almaktadır. Bununla beraber *bolmasa* sözcüğü NF'de “bunun üzerine, bundan sonra, derken” (75/6, 158/8, 167/10, 213/16, 220/15, 249/7, 331/1, 360/13, 361/11, 414/14) ve “bu sebeple” (107/4, 194/3, 244/15, 300/14) anlamlarında da kullanılmaktadır. Bu sözcük üzerine bir makale kaleme alan Eckmann NF'deki örnekleri ayrıntılı biçimde ele almıştır (Eckmann, 1954).

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
büken: bağırsak (Eckmann, 1984, s. 9; Ata, 1998, s. 91)	bögen: işkembe

NF'nin 12. Sayfasında, namaz kılmakta olan Hz. Muhammed'in üstüne yeni kesilmiş bir devenin iç organlarının atılma hadisesi anlatılmaktadır:

... *ol mal'ün, teve-ning nacāsat-lıg bögen-lerini bağarsuqlarını cumla-sını peygāmbār 'alayhi s-salām üzesiñge kemişti ... (12/4-5)* "... o melun, devenin pislik içindeki işkembelerini bağırsaklarını hepsini peygamberin (Selam onun üzerine olsun) üstüne attı ..."

Bu cümlede yer alan *bögen* "işkembe" sözcüğü transkripsiyonlu metinde *büken* biçiminde okunmuş, dizine de bu biçimde ve "bağırsak" anlamıyla alınmıştır. Sözcük ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde *bögen* biçiminde ve "kör bağırsak, apandis" anlamıyla tanıklanmaktadır (Wilkins, 2021, s. 191). Türkmen Türkçesinde *böwen* biçiminde ve "kalın bağırsak" anlamının yanında "şirden" yani "geviş getiren hayvanlarda dört bölümlü midenin dördüncü bölümü" anlamında da kullanılmaktadır. Yine Anadolu ağzlarında da "içine yağ konulan işkembe" anlamında *bögen* sözcüğü bulunmaktadır (Eren, 1981, s. 12). Namaz kıldığı esnada Hz. Muhammed'in üstüne atılan deve organlarının çoğu kaynakta işkembe ve bağırsak olarak geçtiği de göz önünde bulundurulduğunda (Maksudoğlu, 2019, s. 76, 95. dipnot) NF'de tanıklanan *bögen* sözcüğünün "işkembe" anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
bütünlük: mükemmellik, kemale ermişlik (Ata, 1998, s. 91)	bütünlük: şüphesiz

NF dizininde *bütünlük* sözcüğüne "mükemmellik, kemale ermişlik" anlamı verilmiştir. Bu sözcük vasıta durum ekiyle kalıplaşmış olarak *bütünlükün ~ bütünlükün* biçiminde ve "şüphesiz" anlamıyla Hakaniye Türkçesi ve Harezmi Türkçesiyle yazılmış Kur'an tercümelerinde sıkça tanıklanmaktadır (Boeschoten, 2022, s. 101). NF'de bir kez görülen *bütünlükün* sözcüğü de Fâtır suresinin 28. ayetindeki *أِنَّمَا* sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır. *أِنَّمَا* sözcüğü "ancak" veya "şüphesiz" anlamında kullanılabilir (URL 2). TİEM 73'te de Fâtır suresinin 28. ayetindeki *أِنَّمَا* sözcüğü *bütünlükün* "şüphesiz" biçiminde tercüme edilmiştir (Ünlü, 2004, s. 138): *Bütünlükün korqar Tañgrıda kullarında bilgeler* (318a/2). Sözcük NF dizininde *bütünlükün* biçiminde ve "şüphesiz" anlamıyla yer almalıdır:

... *bütin-lükün rāst-lıqın korqar Tañgrı ta 'ālā-dın 'ālim-lar oq öz kullarındın ... (233/3-4)*
 "... şüphesiz kendi kullarından ancak âlimler yüce Tanrı'dan hakkıyla korkar ..."

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
çoğla-: kötü söz söylemek, küfretmek (Ata, 1998, s. 104)	bağırarak; azarlamak

NF'de dört yerde tanıklanan *çoğla-* fiili için dizinde verilen anlam sözcüğün metindeki kullanımlarına uygun düşmemektedir. 117/17'de Hz. Ömer'e öfkelenen kölenin kötü söz söylemediği ve küfretmediği çok açıktır. Burada *çoğla-* fiili "bağırarak" anlamında kullanılmıştır:

... *ol kıl-nunġ öfkesi keldi taķı çoġlayu çıķtı erse 'Umar rażiya'llāhu 'anhu bardı, "Ol kıl ne tēdi?" tēp su 'āl kıldı ... ol ayımış erdi kim "Men sanġa iş kılmasam ēr oġlı bolmaġay-men."* ... (117/16-118/1) "... o köle öfkeleni ve baġırarak çıkınca Ömer (Allah ondan razı olsun) 'O köle ne dedi?' diye sordu ... o demişti ki 'Ben sana bir iş etmezsem er oġlu deġilim!' ..."

Diġer üç örnekte ise fiilin "azarlamak, yüksek sesle paylamak" anlamında kullanıldığı görülmektedir:

... *men sanġa hēç çoġlamadım, tegme bir sormıšıngda lutf u karam birle cavāb aytur erdim ...* (288/7-8) "... ben seni hiç azarlamadım, her sorduġunda iyilik ve yumušaklıkla cevap veriyordum ..." vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
edeb: edep, terbiye (Ata, 1998, s. 113)	► edeb kıl-: cezalandırmak; düzeltmek

Dizinde *edeb* sözcüğüne sadece "edep, terbiye" anlamı verilmiş, *edeb kıl-* birleşik fiili için anlam belirtilmemiştir. NF'de *edeb kıl-* birleşik fiili örneklerin hiçbirinde "terbiye etmek" anlamında kullanılmamıştır. NF'deki kullanımlar muhtemelen Farsça *edeb dāden* "ceza vermek; düzeltmek" (Steingass, 1963, s. 28) ibaresinin tercümesi olarak "ceza vermek" (225/16, 17; 226/15, 16, 17; 312/9, 10; 316/5, 364/14, 426/4, 5, 6, 9, 10) ve "düzeltmek, deġištirmek" (303/6, 309/5) anlamlarıdır:

... *men sini hālī Musulmān-lar kāzī-sınġa eleteyin taķı edeb kıldurayın ...* (364/13-14) "... ben seni šimdi Müslümanların kadısına götüreyim ve ceza verdireyim ..." vd.

... *ēligi birle edeb kılup ol iş-ni kētersün-ler ...* (303/5-6) "... eliyle düzelterek o işi ortadan kaldırırsınlar ..." (Kutlay, 2008, s. 164) vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
eņgek: yanak (Ata, 1998, s. 123)	çene

Dizinde *eņgek* sözcüğüne "yanak" anlamı verilmiştir. NF'de iki kez tanımlanan (346/8, 382/3) sözcük her iki yerde de "Kim bana iki çenesi arasındaki (dili) ile iki bacağı arasındaki (üreme organını haramdan) koruma sözü verirse, ben de ona cennet sözü veririm." (URL 3) hadisinin tercümesinde geçmekte olup لُحْي "çene" karşılığında kullanılmıştır.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
er-: olmak, imek fiili (cevherî fiil) (Ata, 1998, s. 124)	+ mevcut olmak, bir yerde bulunmak

NF dizisinde *er-* fiili sadece cevherî fiil olarak gösterilmiştir. Eski Türkçe Dönemi'nde *er-* fiili hem cevherî fiil hem de "mevcut olmak, bir yerde bulunmak" anlamında bir esas fiil olarak kullanılmıştır (Özalan, 2014, s. 41-43). KR'de *er-* fiilinin "mevcut olmak, bir yerde bulunmak" anlamında kullanımına oldukça sık tesadüf edilmektedir: *eliglerinde yüzük erdi* (29a/2-3) "ellerinde yüzük vardı", *ortasında Nüh erdi* (32b/8) "ortasında Nuh vardı", *bu Urdun*

yerinde *bêş uluĝ şahrlar erdi* (77b/14) “bu Ürdün memleketinde beş büyük şehir vardı” vd. KR’deki kadar sık olmasa da NF’de de *er-* fiilinin bu anlamda kullanıldığı örnekler mevcuttur. Dizinde *er-* fiilinin “mevcut olmak, bir yerde bulunmak” anlamı da yer almalıdır:

... *Medīne içinde açlık erdi* ... (28/3) “... Medine içinde açlık vardı ...”

... *taķı on bêş ming tēve erdi* ... (75/4) “... ve on beş bin deve vardı ...” vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
erklen- : güçlenmek, yetki sahibi olmak (Ata, 1998, s. 136)	+ yüklenmek, üstlenmek

Dizinde “güçlenmek, yetki sahibi olmak” anlamı verilen *erklen-* fiili NF’de Nûr suresinin 11. ayetinde “yüklenmek, üstlenmek” anlamında kullanılan *تَوَلَّى* sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır (URL 4):

... *taķı uluĝ-raķ yazuķ-ĝa bu yalĝan içinde kim kim erkledi erse anĝar uluĝ ‘azāb bar turur* ... (418/12) “... ve günahın büyüĝünü bu yalan konusunda kim üstlendiyse ona büyük azap vardır ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
eye : kaburga kemiĝi (Eckmann, 1984, s. 95, Ata, 1998, s. 143)	aya : aya, avuç içi

135/16’da geçen *aya* “aya, avuç içi” sözcüĝü transkripsiyonlu metinde *eye* biçiminde okunmuş ve dizine de bu biçimiyle alınarak “kaburga kemiĝi” olarak anlamlandırılmıştır. Sözcüĝün geçtiĝi yerde hanımının Hz. Osman’ı korumaya çalışırken saldırganlar tarafından yaralanması anlatılmaktadır. Bu hadisede Hz. Osman’ın eşi Naile bint Ferafisa’nın parmaklarının kesildiĝi bilinmektedir (Savaş, 2006, s. 314). Bu bağlamda NF’de geçen sözcüĝün *aya* “aya, avuç içi” olarak okunması gerekmektedir:

... *ĥatunı ‘Uşmān-niĝ üzesiĝe tüşti erse anı taķı kılıĝ birle urdılar, ayası-niĝ yarısı kesildi* ... (135/16) “... hanımı Osman’ın üstüne kapanınca ona da kılıĝ çaldılar, ayasının yarısı kesildi ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
eymen : talihli, kutlu (Eckmann, 1984, s. 261, Ata, 1998, s. 143)	imīn : emin, tereddüt ve şüphesi olmayan

375/6’da *أَئِن* imlasıyla görülen sözcük transkripsiyonlu metinde *eymen* biçiminde okunmuş ve dizine de aynı biçimde ve “talihli, kutlu” anlamıyla alınmıştır. Bununla beraber 239/2’de *أَئِن* imlasıyla görülen aynı sözcük *imīn* biçiminde okunmuştur. Arapça *أَمِين* “emin” sözcüĝü Orta Türkçede sık sık *ایمین* imlasıyla tanıklanmaktadır. Mesela *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*’nda da bu sözcük hep *ایمین* biçiminde yazılmıştır (Onur, 2022, s. 240): vd. Türkçedeki bu biçim Farsçadan alınmış gibi görünmektedir (Steingass, 1963, s. 132). Bu bağlamda 375/6’daki sözcüĝün *imīn* olarak okunması ve dizine “emin, tereddüt ve şüphesi olmayan” anlamıyla alınması gerekmektedir:

... “*Yâ rasûlu'llâhi! Siz taķı mu yazuķ-lardın ķorķar-siz?*” *têp aydılar erse payġāmbār 'alayhi's-salām aydı: “Men neteg imîn bolur-men kim ...” (375/6-7) “... ‘Ey Allah’ın resulü! Siz de mi günahlardan korkuyorsunuz?’ diye sorduklarında peygamber (Selam onun üzerine olsun) cevap verdi: ‘Ben nasıl emin olurum ki ...’ ...”*

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
ezil- kötü görünmek, kötüleşmek, bozulmak (Ata, 1998, s. 143)	ıslanmak

Dizinde “kötü görünmek, kötüleşmek, bozulmak” anlamı verilen *ezil-* fiili NF’de “ıslanmak” (Boeschoten, 2022, s. 65) anlamındadır:

... *yüzüm taķı mahāsinim ezilmiş közüm yaşı-dın ... (103/6) “... yüzüm ve sakalım bıyığım ıslanmış gözyaşımından ...” vd.*

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
hâl: hâl, durum (Ata, 1998, s. 157)	+ şimdiki zaman, içinde bulunulan an

Dizinde sadece “hâl, durum” anlamı verilen *hâl* sözcüğü birçok yerde “şimdiki zaman, içinde bulunulan an” anlamında da (Steingass, 1963, s. 409) kullanılmaktadır:

... *ol hâlda Cebra'il nâzil boldı ... (116/15) “... o anda Cebrail nazil oldu ...” vd.*

Dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
hoca: sahip, efendi, eşraf (Ata, 1998, s. 173)	h'āca-sarāy: hadım

302/11’de geçen *h'āca-sarāy* sözcüğü transkripsiyonlu metinde *hōca sarāy[ī]* biçiminde okunmuş olmasına rağmen dizinde *hoca* “sahip, efendi, eşraf” maddesi altında verilmiştir. Bu sözcük “hadım” anlamına gelmekte olup (Köprülü, 1987, s. 23-24) NF’de de bu anlamda kullanılmıştır:

... *ol h'āca-sarāy turur. Yana suāl kıldı kim “Anġar neşe kirmek-ke dastūr bērilip turur?”* *têp. Aydılar “Ol ma 'nī üçün kim anıġ erlik şahvatı yok” ... (302/11-12) “... o hadımdır. Yine sordu ‘Ona niçin girmek için izin verilmiş?’ diye. Cevap verdiler: ‘Şu hakikat sebebiyle ki onun erkeklik şehveti yok.’ ...”*

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
illā: illa, mutlaka (Ata, 1998, s. 184)	sadece, ancak

Dizinde “illa, mutlaka” anlamı verilen Arapça *illā* sözcüğü esasen “sadece, ancak, ...den başka” anlamında istisna belirten bir sözcük olup (Lane, 1984, s. 76) “mutlaka” anlamını Türkçede kazanmıştır (Abu Hannoud, 2021, s. 200-201). Sözcük NF’de yine istisna bildiren Farsça *meger* sözcüğüyle (Steingass, 1032, s. 1963) eş anlamlı ikileme oluşturmuş ve “sadece, ancak” anlamında istisna belirtecek biçimde kullanılmıştır:

... ğaybat birle taķı öngin yazuķlar birle rüza-sı buzulmaz illā meger yemek taķı içmek taķı şuhbat kılmaq birle buzulur.. (265/3-4) “... dedikoduyla ve başka günahlarla orucu bozulmaz sadece yemek, içmek ve cinsel ilişkiye girmekle bozulur ...” vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
ingen (1): çok, pek; hemen (Ata, 1998, s. 186)	+ evet, elbette

Dizinde *ingen (1)* sözcüğüne “çok, pek; hemen” anlamları verilmiştir. Bununla beraber *ingen* sözcüğü NF’de “evet, elbette” anlamında da kullanılmış (17/1, 180/16, 195/11), Eckmann da Harezmi Türkçesinde kullanılan tasdik sözleri arasında NF’deki örneklerden hareketle *ingen* sözcüğüne yer vermiştir (Eckmann, 1979, s. 220-221). NF’de *ingen* sözcüğü “hemen” değil “evet, elbette” anlamında kullanılmıştır:

... neteg inanmağalınğ sańga kim sindin hēç yalğan söz eşitmişimiz yok, *ingen* inanur-miz ... (17/1) “... nasıl inanmayalım sana ki senden hiç yalan söz duyduğumuz yok, elbette inanırız ...” (Arapça نَعَمْ “evet, elbette” karşılığında kullanılmıştır bkz. URL 5) vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
ķabul: kabul (Ata, 1998, s. 192)	+ ► ķabul kıl-: bir şey vermeyi vadetmek

Dizinde sadece “kabul” anlamı verilen *ķabul* sözcüğü ve *kıl-* fiili ile oluşturulan *ķabul kıl-* birleşik fiili NF’de “kabul etmek” anlamının yanı sıra “bir şey vermeyi vadetmek” anlamında da kullanılmıştır:

... bu ‘Arabī-ķa men azıķ ķabul ķaldım ... (163/5) “... bu bedeviye ben azık vermeyi vadettim ...”

Bu birleşik fiilin “bir şey vermeyi vadetmek” anlamı KR’de de tanıklanmaktadır: ... *sen olarka māl ķabul kılğıl, bu işni bütürsün-ler ... (119b/12-13) “... sen onlara mal vermeyi vadet, bu işi bitirsinler ...”*

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
ķadersiz: kadersiz, bedbaht (Eckmann, 1984, s. 159, Ata, 1998, s. 195)	ķadersiz: değersiz, kıymetsiz

NF’nin 231. sayfasının 6 ve 8. satırlarında geçen *ķadersiz* “değersiz, kıymetsiz” sözcüğü hareketlerin hatalı olması nedeniyle transkripsiyonlu metinde *ķadersiz* biçiminde okunmuş ve dizine de aynı biçimde alınarak “kadersiz, bedbaht” olarak anlamlandırılmıştır. Sözcük Boeschoten’in sözlüğüne de *qadarsiz* “ehliyetsiz, liyakatsiz” biçiminde bir gölge sözcük olarak girmiştir (Boeschoten, 2022, s. 231). Ne var ki yazmada yanlış hareketlenmiş olan sözcüğün *ķadersiz* “değersiz, kıymetsiz” olduğu oldukça açıktır:

... ‘ālim-lar ēki türlüğ turur; biri pādşāh turur taķı biri ķadersiz turur ... taķı ol ‘ālim kim Hāķ ta ‘ālā hāzratında ķadersiz turur ... Hāķ hāzratında hēç ķadri hūratı yok (231/6-10) “...ālimler iki türlüdür, biri padişahdır ve biri değersizdir ... ve o ālim ki yüce Tanrı katında değersizdir ... Tanrı katında hiç değeri hürmeti yoktur ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
kağ- : kakmak, iteklemek, kapatmak (Ata, 1998, s. 197)	(kapıyı) çalmak, vurarak ses çıkartmak

NF’de *kağ-* fiili tüm örneklerde “(kapıyı) çalmak, vurarak ses çıkartmak” (Clauson, 1972, s. 609) anlamında kullanılmıştır:

... *yā ‘Āyişa! Uçtmağ kapuğını kağa turğul!*” ... (265/4) “... Ey Ayşe! Cennet kapısını sürekli çal! ...” vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
kağusuz : ? (Ata, 1998, s. 199)	dozulmaz, dozulamayacak kadar mükemmel

Dizinde *kağusuz* sözcüğüne herhangi bir anlam verilmemiş, madde başının karşısına soru işareti konmuştur. *Kutadgu Bilig*’in 2924. beytinde de (Arat, 1979, s. 303) aynı anlamıyla tanımlanan sözcük “dozulmaz, dozulamayacak kadar mükemmel” anlamındadır:

... *ādamī körüp kağusuz sūratnı kōrdi* ... (439/10-11) “... insanın bakıp da doyamayacağı sureti gördü ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
kaṭı : çok (Eckmann, 1984, s. 186; Ata, 1998, s. 206)	vaḳtı (vaḳtı hoş bol- : mutlu olmak, sevinmek)

269/9’da geçen *vaḳtı hoş boldı* “mutlu oldu” (*وَصْفَىٰ خَيْرًا فَرِحَ*) ibaresi transkripsiyonlu metinde *kaṭı hoş boldı* biçiminde okunmuş ve böylece *kaṭı* sözcüğü “çok” anlamıyla bir gölge sözcük olarak dizine de girmiştir. Hatta bu hatalı okuma gramer ve sözlüklerde de yer bulmuştur (Ata, 2002, s. 56; Boeschoten, 2022, s. 242). Dizinde, NF’de Farsça *hoş-vaḳt şuden* “mutlu olmak, sevinmek” (Steingass, 1963, s. 487) ibaresinin tercümesi olarak sıkça kullanılan *vaḳtı hoş bol-* ibaresi de gösterilmemiştir (Ata, 1998, s. 458- 459). Dizinde *vaḳt* madde başı altında *vaḳtı hoş bol-* ibaresine de yer verilmeli ve *kaṭı* sözcüğü dizinden çıkarılmalıdır.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
kaṭıl- : sıkıntı, eziyet vermek, kötülük etmek (Ata, 1998, s. 207)	müdahale etmek, karışmak

Esas anlamı “(bir şeye) karıştırılmak veya eklenmek” olan *kaṭıl-* fiili Eski Türkçede “iletişime geçmek; dâhil olmak” gibi anlamlarda da kullanılmıştır (Clauson, 1972, s. 601; Wilkens, 2021, s. 345). Sözcüğün “müdahale etmek, karışmak” anlamı ilk olarak *Divânu Lugâti ‘l-Türk*’te görülmektedir (Clauson, 1972, s. 601). KR’de de sözcüğün bu anlamda kullanıldığı örnekler mevcuttur: ... *yalvaru keldiler erse kaṭılmaṅ, sançış-ka keldiler erse on-ları birle başın kesip maṅa keltürüṅ* ... (87b/1-2) “... yalvarmak için geldiler ise müdahale etmeyin, savaşmaya geldiler ise onunun birden başını kesip bana getirin ...” Sözcük NF’deki örneklerin de tümünde “müdahale etmek, karışmak” anlamında kullanılmıştır:

... ok birle ursam helek kılğay erdim velikin paygāmbār ‘alayhi’s-salām sözini sakladım, katılmadım ... (32/4-5) “... okla vursam öldürecektim ama peygamberin (Selam onun üzerine olsun) sözüne uydum, müdahale etmedim ...”

... meger könglinge taķı tilinge katılmağıl ... (330/15) “... sadece gönlüne ve diline müdahale etme ...” vd.

Dizindeki biçim	Önerilen biçim
katın- (Ata, 1998, s. 207)	kaltn-

326/3’te كُنْتَنَكْ imlasıyla görülen sözcük transkripsiyonlu metinde *kaltnandı* biçiminde okunmuş olmasına rağmen (Eckmann, 1984, s. 226) dizine *katın-* biçiminde alınmıştır. Bu sözcük her ne kadar *kaltn-* okunacak biçimde harekelenmiş olsa da *Mukaddemetu’l-Edeb* ve *Kitābu’l-Ef’āl*’de tanıklanan “çarpmak” anlamındaki *kaltn-* fiiliyle ilişkili görünmektedir (Boeschoten, 2022, s. 234). Sözcük muhtemelen yanlış harekelenmiştir:

... bir tam başına kaltnandı ... (326/3) “... bir duvar başına çarptı ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
kat yığ (?) (Eckmann, 1984, s. 17) kavurtluğ: sık, bol (Ata, 1998, s. 173)	kavurtsıg: sıkça, gürce

23/8’de كَوْرْتِيْغْ imlasıyla görülen sözcük transkripsiyonlu metinde *kat yığ (?)* biçiminde okunmuş, dizine ise *kavurtluğ* biçiminde ve “sık, bol” anlamıyla alınmıştır. Bu sözcük “sık, yoğun; kalın; kalabalık” gibi anlamlara sahip olan *kavurt* sözcüğüne (Boeschoten, 2022, s. 244-245) isimden isim yapan ve benzerlik bildiren {+sIG} ekinin (Gabain, 1988, s. 48) getirilmesiyle oluşturulmuş *kavurtsıg* “sıkça, gürce” sözcüğüdür:

... mahāsini kavurt-sıg turur ... (23/8) “... sakalı bıyığı sıkçadır ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
katıgı: kaygı, endişe, üzüntü (Eckmann, 1984, s. 275, Ata, 1998, s. 208)	katıg: katkı, ekmeğin yanına katılan herhangi bir yiyecek

395/15’te كَاتِيْغْ imlasıyla tanıklanan sözcük transkripsiyonlu metinde *katıgı* biçiminde okunmuş, dizine de bu biçimde ve “kaygı, endişe, üzüntü” anlamıyla alınmıştır. Bununla beraber çok sık tanıklanan *katıgı* sözcüğünün *katıgı* biçimi dahi görülmezken *katıgı* biçiminin NF’de yer alması pek makul görünmemektedir. Üstelik “kaygı, endişe, üzüntü” anlamı sözcüğün kullanıldığı bağlama uygun değildir. Bu noktada müstensihthen kaynaklanan bir hata oluşmuş olmalıdır (كَاتِيْغْ *katıgı* yerine كَاتِيْغْ *katıgı*):

... arpa etmek-ni türüp katıgı birle yemek ... (394/15/16) “... arpa ekmeğini türüp katıgıyla yemek ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
kir- : girmek, katılmak, dâhil olmak (Ata 1998, 249)	+ huzura çıkmak

Dizinde “girmek, katılmak, dâhil olmak” anlamı verilen *kir-* fiili Orta Türkçede “huzura çıkmak” anlamında da kullanılmaktadır. Mesela KR’de *kir-* fiilinin bu anlamda kullanımına sıkça tesadüf edilir: ... *yana melikke kirip aydı* ... (167b/04) “... yine hükümdarın huzuruna çıkıp dedi ...”

NF’de de *kir-* fiilin bu anlamda kullanıldığı örnekler mevcuttur:

... *pâdşâh-larğa kirsem dastür tilemeyin kirür-men* ... (441/16) “... padişahların huzuruna çıkacağımda izin istemeden huzura çıkarım ...” vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
konuqluk : misafirlik (Ata, 1998, s. 254)	► konuqluk kıl- : ziyafet vermek

Dizinde “misafirlik” anlamı verilen *konuqluk* sözcüğü NF’de Farsça *mihmanî kerdan* “ziyafet vermek” (Steingass, 1963, s. 1356) ibaresinin tercümesi olarak iki kez tanıklanan *konuqluk kıl-* birleşik fiilinde karşımızda çıkmaktadır. KR’de de *konuqluk kıl-* birleşik fiili bu anlamda kullanılmaktadır: ... *Abū Tâlib konuqluk kıldı, uluğ-larnı yıgđı* ... (317a/1) “... Ebu Talib ziyafet verdi, önde gelenleri topladı ...” vd.

NF’deki kullanımlar da aynı anlamdadır:

... *bir h’āca Huzayfa-nı yārān-ları birle konuqluk kılip evge ündedi tağı ta’ām keltürdi* ... (309/7) “... bir hoca Huzeyfe’yi arkadaşlarıyla ziyafet vererek evine çağırdı ve yemek getirdi...” vd.

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
kop- : kalkmak, ayağa kalkmak; dışarı çıkmak; zuhur etmek, meydana gelmek, var olmak (Eckmann, 1984, s. 55; Ata, 1998, s. 254-255)	kuvvatını (köngül kuvvatı) : sekinet, gönül rahatlığı

74/13’te **قوتی** imlasıyla tanıklanan sözcük transkripsiyonlu metinde *koptı* biçiminde okunmuş, dizinde de *kop-* madde başı altında verilmiştir. Burada yine müstensihden kaynaklanan bir hata mevcuttur (قوتی *kuvvatını* yerine قوتی *koptı*). Sözcük *köngül* sözcüğüyle beraber Tevbe suresinin 26. ayetinde geçen سَكِينَتُهُ “sekinetini” sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır (URL 6). Sözcüğün *kuvvatını* biçiminde okunması ve *köngül kuvvatı* ibaresine de “sekinet, gönül rahatlığı” anlamıyla dizinde yer verilmesi gerekmektedir:

... *andın song köngül kuvvatını endürdi* ... (74/13) “... ondan sonra sekineti indirdi ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
 koy-: koymak, bırakmak, kurmak; terk etmek, vazgeçmek, bırakmak; takmak (Eckmann, 1984, s. 167; Ata, 1998, s. 257)	 kuy-: dökmek

242/17’de geçen sözcük transkripsiyonlu metinde *koymak* biçiminde okunmuş, dizinde de *koy-* madde başı altında verilmiştir. Bununla beraber bağlamdan bu sözcüğün *kuymak* “dökmek” olduğu anlaşılmaktadır:

... erütmiş kurguşın kuymak ... (242/17) “... eritilmiş kurşun dökmek ...”

Dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
 köre: göre (Ata, 1998, s. 262)	 kör-: uymak, ittiba etmek

Dizinde NF’de beş kez tanıklanan *köre* sözcüğünün 79/3 ve 109/7’deki iki örneği *köre* biçiminde ve “göre” anlamıyla madde başı olarak alınmış; 103/8, 110/14 ve 194/4’teki üç örneği ise *kör-* fiilinin zarf-fiil biçimi olarak gösterilmiştir (Ata, 1998, s. 261-262). Yong-Söng Li de 103/8 ve 109/7’deki örnekleri “-e göre, uygun olarak” anlamı vererek ve “göre” biçiminde aktararak *köre* edatının NF’deki tanıkları olarak göstermiştir (Li, 2004, s. 319). Ne var ki NF’deki örneklerin hiçbiri “göre” anlamında değildir. NF’deki *köre* sözcüğü “-e göre, uygun olarak”, “düşüncesince”, “bakarak, bakımından”, “-den (daha), -e göre (daha)”, “yüzünden, -den dolayı” gibi anlamlarda edat olarak kullanılmamıştır.

Beş örnekten biri “görmek, bakmak” anlamıyla *kör-* fiilinin zarf-fiil biçimidir:

... sen köz köre benim bözümnü tandıng ... (194/4) “... sen göz göre göre benim bezimi inkâr ettin ...”

NF’deki diğer dört örnek de *kör-* fiilinin zarf-fiil biçimidir ancak bu örneklerde *kör-* fiili Eski Türkçede de gördüğümüz (Clauson, 1972, s. 736) “uymak, ittiba etmek” anlamıyla kullanılmıştır. 79/3’te *köre* sözcüğünün yine aynı satırda yer alan *ittibā’ kılıp* “uyarak, ittiba ederek” ibaresinin muadili olarak kullanılmış olduğu oldukça açıktır. Diğer üç örnek de aynı anlamdadır. Dizinde *kör-* maddesine “uymak, ittiba etmek” anlamı da verilmeli ve *köre* “göre” madde başı dizinden çıkarılmalıdır:

... sanğa ittibā’ kılıp kim kim Musulmān bolsa cumla-sınga nē şavāb erse yalğuz sanğa ol şavāb bolğay. Eger Musulmān bolmasang, sanğa köre kim kim Musulmān bolmasa cumla-sınga nē ikāb bar erse yalğuz sanğa ol ikāb bolğay ... (79/3-5) “... sana uyarak kim ki Müslüman olursa hepsine ne kadar sevap varsa yalnız sana o sevap olacak. Eğer Müslüman olmazsan, sana uyarak kim ki Müslüman olmazsa hepsine ne kadar azap varsa yalnız sana o azap olacak ...”

... siz uykuñguz içinde üküş yıgladıñgız erse bizler taķı sizke köre yıgladı-mız ... (103/7-8) “... siz uykunuz esnasında çok ağlayınca bizler de size uyarak ağladık ...”

... munlarğa köre öngin halâyık İslâm keltürse ... (110/13-14) “... bunlara uyararak diğere insanlar İslam’a girseler ...” vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
körüşgülig: istişare edilen, akıl danışılan (Ata, 1998, s. 263)	basiretli, gerçeği görebilen, sağgörüli

Dizinde “istişare edilen, akıl danışılan” anlamı verilen *körüşgülig* sözcüğü “basiretli, gerçeği görebilen, sağgörüli” anlamındadır (Beşer, 2006, s. 42):

... takı dîni içinde körüşgülig bolsa ... (232/15-16) “... ve dini konusunda basiretli olsa ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
munğluğ: bunlu, kederli, tasalı (Ata, 1998, s. 298)	ihtiyaçlı, ihtiyaç sahibi

Dizinde *munğluğ* sözcüğü için verilen anlam bağlama uygun görünmemektedir. Metinde bir kez tanıklanan *munğluğ* sözcüğü için “ihtiyaçlı, ihtiyaç sahibi” (Boeschoten, 2022, s. 197) anlamı daha uygundur:

... men munğluğ boldum, bu oğlum-ğa muhtâc boldum ... (286/6) “... ben ihtiyaç sahibi oldum, bu oğluma muhtaç oldum ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
munğsuz: dertsiz, tasasız (Ata, 1998, s. 298)	ihtiyaç duymayan, muhtaç olmayan

Dizinde “dertsiz, tasasız” anlamı verilen *munğsuz* sözcüğü de tüm örneklerde “ihtiyaç duymayan, muhtaç olmayan” (Boeschoten, 2022, s. 197) anlamındadır:

... ortak-larınğ ortak-lıkından munğsuz pādşâh turur-men ... (401/3) “... ortakların ortaklığına ihtiyaç duymayan padişahım ...” (اغنى) “başkasına muhtaç olmayan, ihtiyaç duymayan” karşılığı olarak kullanılmış, bkz. URL 7)

... Hak ta ‘âlâ ortaklarınğ ortaklığından munğsuz pādşâh turur ... (401/11) “... yüce Tanrı ortakların ortaklığına ihtiyaç duymayan padişahdır ...” vd.

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
mühür: mühür, nişan; teminat, taahhüt (Eckmann, 1984, s. 193; Ata, 1998, s. 301)	mehr: mihr, Müslüman bir erkeğin nikâh esnasında eşine vermeyi kabullendiği mal veya para

280/1-3’te dört kez tanıklanan “mihr, Müslüman bir erkeğin nikâh esnasında eşine vermeyi kabullendiği mal veya para” anlamındaki *mehr* sözcüğü yine hareketlerin hatalı olarak *mühür* okutacak biçimde konulmuş olması sebebiyle transkripsiyonlu metinde *mühür* biçiminde okunmuş ve dizine de bu biçimiyle alınmıştır. Sözcüğün dört yerde de *mehr* okunması gerekmektedir:

... yā Ādam! Havvāka mehr bērgil, andın song cüftlengil ... (279/17-280/1) “... ey Âdem! Havva’ya mihr ver, ondan sonra evlen ...” vd.

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
öçek: ocak (Eckmann, 1984, s. 226; Ata, 1998, s. 335)	üçek: çatı

325/15’te yer alan *üçek* “çatı” (Boeschoten, 2022, s. 378) sözcüğüne dizinde “ocak” anlamı verilmiştir. Dizinde “dam, çatı” anlamı verilen *öçek* madde başı da vardır. Transkripsiyonlu metinde sürekli *öçek* biçiminde okunan ve dizine de bu biçimde alınmış olan sözcük *üçek* biçiminde okunmalı ve 325/15’teki örnek de *üçek* “çatı” madde başının altında yer almalıdır:

... oram-dın keçip barurda bir kim-erse üçekdin bir teprek kül başınğa kemişti ... (325/14-15) “... sokaktan geçip giderken bir kimse çatıdan bir kürek külü başına attı ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
ölügse: ölü, cenaze, ceset (Eckmann, 1984, s. 219; Ata, 1998, s. 338)	ölüg (ölüg-sen): ölüsün)

Transkripsiyonlu metinde, 316/1’de yer alan ve *ölügse** olarak okunan sözcüğe “Yazmada: *ölügsen ol*” notu düşülmüştür. Sözcük dizine de *ölügse* “ölü, cenaze, ceset” biçiminde alınmıştır. Transkripsiyonlu metinde yer alan bu hata, NF’de *ölügsen* biçiminde bir sözcük bulunduğu hatta bu sözcüğün *öl-* fiiline Moğolca *{-(ü)gsen}* ekinin getirilmesiyle oluşturulduğunun düşünülmesine de neden olmuştur (Doğan ve Kaya, 2019, s. 262, 266). Ne var ki 316/1’de geçen sözcük *ölüg* “ölü” ismine bildirici işleviyle eklenen *sen* zamirinden oluşmuştur ve “ölüsün” anlamındadır. Dizinde de *ölügse* madde başı altında değil *ölüg* madde başı altında yer almalıdır:

... ay nefşüm! Kündüz kâhil-lik birle keçrür-sen taķı tünle ölüg-sen, ol menğizlig yatur-sen ... (316/1-2) “... ey nefsim! Gündüzü tembellikle geçiriyorsun ve geceleyn ölüsün, o şekilde yatıyorsun ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
örge-: yükselmek, ağmak, çıkmak (Eckmann, 1984, s. 141, 219; Ata, 1998, s. 339)	ürge-: ikamet etmek, barınmak, sakin olmak ► ürgegü yer: “durulan, mekân tutulan yer, makam”

Transkripsiyonlu metinde *örge-* biçiminde okunan ve dizine de bu biçimde alınarak “yükselmek, ağmak, çıkmak” anlamı verilen fiil, Eski Uygur Türkçesinde “ebedî, sonsuz, sakin, huzurlu” anlamlarına gelen *ürüg* isminden (Wilkens, 2021, s. 829) türetilen *ürge-* “ikamet etmek, barınmak, sakin olmak” fiilidir. KR’de de “ikamet etmek, barınmak, sakin olmak” anlamında tanıklanmaktadır: ... *ürgeği beş yüz yıl anda cüfti birle avunup ...* (7b/2) “... ikamet etti orada beş yüz yıl eşiyile eğlenerek ...” NF’de iki kez tanıklanan fiil “ikamet etmek, barınmak, sakin olmak” anlamındadır. Her iki örnekte de görülen *ürgegü yer* tamlaması da Arapça مأوى sözcüğünü karşılamak üzere “barınılan, mekân tutulan yer, makam” anlamında kullanılmıştır:

... uçmağ anıñ ürgegü yeri turur ... (205/1) “... cennet onun barınacağı yerdir ...”

... tağı ürgegü yerlerini uçmağ kılğıl ... (316/11) “... ve makamlarını cennet eyle ...”

Transkripsiyonlu metindeki ve dizindeki biçim	Önerilen biçim ve anlam
öz (1) (Eckmann, 1984, s. 273; Ata, 1998, s. 340) ► öz kur- (Ata, 1998, s. 340)	or arķur-: karşısına çıkmak

Transkripsiyonlu metinde ve dizinde öz biçiminde yer alan “hendek” anlamındaki sözcük اوزيكا imlasıyla tanıklanmakla beraber burada da noktalama hatası vardır, sözcük *or* (Boeschoten, 2022, s. 211) okunmalıdır:

... dünje orınga tüşer erdiler ... (393/1) “... dünya hendeğine düşerdiler ...”

392/17’de yer alan sözcük de transkripsiyonlu metinde *arķur-* biçiminde okunmasına rağmen dizine *öz kur-* biçiminde alınmıştır. Transkripsiyonlu metindeki okuyuş doğrudur, Boeschoten de NF’deki örneğe *arqur-* maddesi altında yer vermiştir (Boeschoten, 2022, s. 36). NF’de bir kez tanıklanan *arķur-* fiili “karşısına çıkmak” anlamındadır:

... kaçan kim dünje munlarğa arķursa ... (392/17) “... dünyalık bunların karşısına çıktığı zaman ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
öz andām (Eckmann, 1984, s. 95) öz (2): kendi (Ata, 1998, s. 340)	ud andām : edep yeri, cinsel organ

135/2’de اوز imlasıyla tanıklanan sözcük transkripsiyonlu metinde öz biçiminde okunmuş ve dizinde de *öz (2)* “kendi” madde başı altında verilmiştir. Bu sözcük *ud* “utanma, haya, edep” olarak okunmalı ve dizine *ud andām* “edep yeri, cinsel organ” biçiminde alınmalıdır. Sözcüğün geçtiği yerde Hz. Osman, Hz. Muhammed’e biat ettikten sonra edep yerine hiç dokunmadığını anlatmaktadır (Göztepe, 2020, s. 514). Sözcüğün yazımında yine bir istinsah hatası olmuştur (اوز *ud* yerine اوز *öz*). Aynı hadise KR’de de geçmektedir: ... *elgim-ni ut andām-ka tegürmedim* ... (328b/16) “... elimi edep yerine değdirmedim ...”

Eski Türkçe *ubut* “utanma, haya, edep” önce *uvut* biçiminde ses değişimine uğramış daha sonra da sözcüğünün iç sesindeki ünsüz büzülme sonucu düşerek yanındaki ünlüde telafi uzunluğu yaratmıştır. Böylece de hem *ut* hem de bu ikincil uzun ünlünün kısalmasıyla *ud* biçimi ortaya çıkmıştır: *ubut* > *uvut* > *uut* > *ut* ~ *ud* (İsi 2018: 62, 67). Kıpçak ve bilhassa da Oğuz lehçesinde görülen (İsi, 2018, s. 63-64) *ud* biçiminin NF’de de tanıklanması dikkat çekicidir:

... *elgimni ud andāmumka tegürmedim* ... (135/2) “... elimi edep yerime deđdirmedim ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
saķsıķ : kesek, tuğla (Ata, 1998, s. 360)	pişmiş toprak, çömlük

Dizinde “kesek, tuğla” anlamı verilen *saksık* sözcüğü tüm örneklerde “pişmiş toprak, çömlük” (Boeschoten, 2022, s. 274) anlamındadır:

... *eger bu dünya cumla-sı altun bolsa taķı āhīrat saksık-dın bolsa ...* (396/15-16) “... eğer bu dünyanın tamamı altın olsa ve ahiret pişmiş toprak olsa ... (Arapça خزف “pişmiş toprak, çömlük” karşılığı, bkz. URL 8) vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
sekit-: aksatmak (Ata, 1998, s. 364)	azarlamak

NF’de bir kez tanımlanan *sekit-* fiiline dizinde “aksatmak” anlamı verilmiştir. Ne var ki bu fiil metinde *çoğla-* fiilinin muadili olarak “azarlamak” (Boeschoten, 2022, s. 284) anlamında kullanılmıştır:

atası hēç sekitmedi, luṭfu karam birle cavāb aydı (287/15-16) “... babası hiç azarlamadı, iyilik ve yumuşaklıkla cevap verdi ...”

Transkripsiyonlu metindeki ve dizindeki biçim	Önerilen biçim
sıltağ (Eckmann, 1984, s. 80; Ata, 1998, s. 372)	tıltağ

112/9’da **أُذُرٌ** imlasıyla tanımlanan sözcük transkripsiyonlu metinde *sıltağ* biçiminde okunmuş, dizine de aynı biçimde alınmıştır. Sözcüğün yazımında *te* (ت) harfinin noktalarının unutulduğu açıktır (سِلْتَاغ yerine تِلْتَاغ). Tarihî metinlerde hep *tıltağ* “sebeb, neden; bahane; iddia” biçiminde görülen bu sözcük (Wilkens, 2021, s. 713; Boeschoten, 2022, s. 337) NF’de de *tıltağ* okunmalıdır.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
taķıl-: katılmak, aynı fikirde olmak (Ata, 1998, s. 400)	dağılmak

19/16 geçen *taķıl-* fiiline dizinde “katılmak, aynı fikirde olmak” anlamı verilmiştir. Bu kısımda Hz. Muhammed’i öldürmek için yapılan Dârünnedve toplantısı anlatılmaktadır. Toplantıda çeşitli öneriler ortaya atıldıktan sonra nihayet Ebu Cehil’in her kabileden bir genç çıkartıp gece Hz. Muhammed’i öldürtme fikri kabul edilir ve topluluk dağılır. NF’deki *taķıl-* fiili, birçok Orta Türkçe metninde olduğu gibi (Boeschoten, 2022, s. 311) “dağılmak” anlamındadır:

... *taķı taķıldılar, tegme bir kabīla-dın bir yigit hāşıl kıldılar ...* (19/16) “... ve dağıldılar, her bir kabileden bir genç çıkardılar ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
tap (1): yeter, kâfi, uygun (Eckmann, 1984, s. 69; Ata, 1998, s. 404)	tın: yular

94/13’te **تَبٌ** imlasıyla görülen sözcük transkripsiyonlu metinde *tap* okunmuş, dizine de aynı biçimde ve “yeter, kâfi, uygun” anlamıyla alınmıştır. Sözcüğün yer aldığı cümlede Hz. Ebu Bekir’in “Hz. Peygamber’e verdikleri bir deve yularını bile bana vermeyi reddederlerse

onlarla savaşıyorum.” (Azimli, 2019, s. 103) sözü aktarılmaktadır. Böylece yazmada yine bir istinsah ve harekeleme hatası yapıldığı anlaşılmaktadır. 94/13'te yer alan sözcük *tin* “yular” (Wilkens, 2021, s. 714; Boeschoten, 2022, s. 338) sözcüğü olmalıdır:

... *bir pāra tin eksük bolsa ...* (93/14) “... bir parça yular eksik olursa ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
tayan-: dayanmak, kendini tutmak, tahammül etmek; inat etmek, direktmek (Eckmann, 1984, s. 72 vd.; Ata, 1998, s. 407)	tıyan-: sakinleşmek; durmak, son vermek

Transkripsiyonlu metinde *tayan-* biçiminde okunan ve dizinde “dayanmak, kendini tutmak, tahammül etmek; inat etmek, direktmek” anlamları verilen fiil, birçok Orta Türkçe metninde tanıklanan *tıyan-* fiilidir (Boeschoten, 2022, s. 340). Yazmada dört yerde *tayan-* okunacak biçimde (16/11, 101/17 x 2, 176/11), iki yerde de (99/13, 106/17) *tıyan-* okunacak biçimde harekelenmiştir. Dizinde verilen anlamlar sözcüğün NF'deki kullanımlarına uygun değildir. Sözcük 16/11'de “sakinleşmek”, diğer tüm örneklerde “(ağlamaya) son vermek” anlamında kullanılmıştır:

... *kaçıttım ol rāy-dın tēdi erse Ummu Camīl tıyandı ...* (16/10-11) “... döndüm o fikirden deyinince Ümmü Cemil sakinleşti ...”

... *yığlamadın tıyandı, şahāba-lar taķı tıyandı-lar ...* (101/16-17) “... ağlamaya son verdi, sahabeler de son verdiler ...” vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
tek: sessiz, sakin, suskun, cevapsız (Ata, 1998, s. 400)	► tek kal-: son vermek, durmak

226/10'daki *tek kal-* birleşik fiili “sessiz kalmak” anlamında değil muhtemelen Farsça *sākin şuden* “ara vermek, durmak” (Steingass, 1963, s. 642) ibaresinin karşılığı olarak “son vermek, durmak” anlamında kullanılmıştır:

... *bu yığaç urğan urmaķındın tek kaldı ...* (226/9-10) “... bu sopa vuran vurmaya son verdi ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
temür: demir (Ata, 1998, s. 420) tiken: diken (Ata, 1998, s. 425)	tēmür-tiken: deve dikeni

17/11'de yer alan *tēmür-tiken* sözcüğü dizinde bölünerek *temür* ve *tiken* madde başları altında verilmiştir. Sözcüğün geçtiği yerde Ümmü Cemil'in kadın köleleriyle çöle çıkıp deve dikeni topladığı anlatılmaktadır (URL 9). NF'de yer alan *tēmür-tiken* sözcüğü Arapça شوك “deve dikeni” (Steingass, 1963, s. 767) sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır:

... *taķı tēmür-tiken-ni yığar erdiler ...* (17/11) “... ve deve dikenlerini topladılar ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
tobra: torba (Ata, 1998, s. 428)	yem torbası

Dizinde “torba” anlamı verilen *tobra* sözcüğü NF’de herhangi bir torba anlamında değil birçok Orta Türkçe metninde olduğu gibi “yem torbası” anlamında kullanılmıştır (Boeschoten, 2022, s. 341). Sözcük KR’de de *aṭ tobrası* biçiminde “yem torbası” anlamında kullanılmıştır (263b/7). Yine Kazak Türkçesinde de *at dorba* “yem torbası” anlamında kullanılmaktadır (Kabadayı, 2024, s. 52). NF’deki *tobra* sözcüğü için “torba” anlamı yerine “yem torbası” anlamı daha uygun görünmektedir:

... *aṭ boyninga asğu tobra keldürdi* ... (405/2) “... at boynuna asılacak yem torbası getirdi ...” vd.

Transkripsiyonlu metinde ve dizindeki biçim	Önerilen biçim
tuynaḡ: toynak (Eckmann, 1984, s. 39, 144; Ata, 1998, s. 440)	tunyaḡ

NF’de üç kez tanıklanan *tunyaḡ* sözcüğü transkripsiyonlu metinde üç yerde de *tuynaḡ* biçiminde okunmuş, dizine de bu biçimde alınmıştır. 53/3’teki iki örnek açıkça *tunyaḡ* okunacak biçimde yazılmıştır: *تُونَاغُ* *tunyaḡı* (53/3) *تُونَاغُلَارِنَا* *tunyaḡlarına* (53/3). Clauson ve Boeschoten NF’deki *tunyaḡ* biçimini tespit ederek sözlüklerinde yer vermişler ancak her ikisi de 209/4’te *تُونَاغُ* imlasıyla tanıklanan sözcüğü *tuynaḡ* olarak kabul etmişlerdir (Clauson, 1972, s. 519; Boeschoten, 2022, s. 352). 209/4’teki örnekte *ye* (ي) ve *nun* (ن) harflerinin noktaları aynı hizadadır. Yazmada *dünye* sözcüğü de yer yer aynı biçimde yazılmıştır: *دُونَا* (111/3) vd. 53/3’teki iki örneğe de istinaden 209/4’teki sözcüğü de *tunyaḡ* biçiminde okumak daha uygun görünmektedir.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
tünek: banyo (Ata, 1998, s. 441)	tünek: yatak odası, geceleyecek yer

NF’de beş kez tanıklanan *tünek* sözcüğüne (167/3, 6, 8; 221/13, 437/15) dizinde “banyo” anlamı verilmiştir. Bu anlam muhtemelen 167/3, 6 ve 221/13’teki örneklerde “*tünek*”e girilip gusledilmesinden hareketle verilmiştir. Bununla beraber Hz. Fatıma’nın vefatından önceki son anlarının anlatıldığı kısımda Hz. Fatıma’nın “*tünek*”e girip guslettiği ve iki rekât namaz kıldığı görülmektedir. Bu bağlamda *tünek* sözcüğü için “banyo” anlamının uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Sözcüğün Eski Türkçedeki “zindan; karanlık yer” (Clauson, 1972, s. 519-520) anlamları da NF’deki kullanımına uygun değildir. Bununla beraber *Derleme Sözlüğü*’nde *tünek* sözcüğü için kaydedilen “geceleyecek yer” (TDK, 1978, s. 4011) anlamı sözcüğün NF’deki anlamıyla örtüşmektedir:

... *bir sâ ‘at tünek-ke kireyin taḡı gusl kılayın taḡı eki rak ‘at namâz kılayın* ... (167/3-4) “... bir müddet yatak odasına gireyim ve gusledeyim ve iki rekât namaz kılayım ...”

... *tünekinde bir gür kazıp turur erdi, hemîşe ol gür içinge kirip yatur erdi* ... (473/15-16) “... yatak odasında bir mezar kazmıştı, daima o mezarın içine girip yatıyordu ...” vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
urluk: sperma (Ata, 1998, s. 448)	tohum

NF’de 350. sayfanın 12 ve 14. satırlarında iki kez tanıklanan *urluk* sözcüğü dizinde “sperma” olarak anlamlandırılmıştır. Bu gölge anlam Boeschoten’in sözlüğüne de alınmıştır (Boeschoten, 2022, s. 374) Sözcüğün geçtiği kısımda şehvetle bakmanın zinanın tohumu olduğu ve harama bakmanın kalbe şehvet tohumu ektiği anlatılmaktadır (Avcı, 2018, s. 228). Sözcüğün “tohum” olarak anlamlandırılması gerekmektedir:

... *zinā urlukı şahvat birle nazār kılmak turur ...* (350/12) “... zinanın tohumu şehvetle bakmaktır ...” vd.

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
uza-: yönelmek, meyletmek (Ata, 1998, s. 451)	uzun sürmek

Dizinde “yönelmek, meyletmek” anlamı verilen *uza-* fiili metinde “uzun sürmek” anlamında kullanılmıştır (Clauson, 1972, s. 281; Boeschoten, 2022, s. 377):

... *yā Abā Bakr! İştivākım seniñ tapa uzadı, sen bizni arzūlamas-mu-sen? ...* (102/9) “... Ey Ebu Bekir! Senden yana özlemim uzun sürdü, sen bizi özlemiyor musun? ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
uzaq: uzak (Ata, 1998, s. 451)	► uzaq bol-: uzun sürmek

Metinde yedi kez tanıklanan *uzaq* sözcüğü altı yerde (147/4; 433/3, 14; 435/2, 3, 4) Arapça *tūl al-amal* “gerçekleştirilmesi uzun zamana bağlı ümit ve arzular” tamlamasının karşılığı olarak *uzaq umınç* tamlamasında kullanılmıştır. 221/4’te yer alan *uzaq bol-* birleşik fiili ise “uzun sürmek” anlamındadır:

... *ay oğlum! Bu sökel-likim inğen uzaq boldı, sen taqı emgenür-sen men taqı emgenür-men ...* (221/4-5) “... ey oğlum! Bu hastalığım çok uzun sürdü, sen de eziyet çekiyorsun ben de eziyet çekiyorum ...”

Dizindeki biçim	Önerilen biçim
vefāt (Ata, 1998, s. 461)	► vafātu bol-

Dizinde *vafāt bol-* birleşik fiiline yer verilmiş ancak aynı birleşik fiilin *vafātu bol-* biçimine yer verilmemiştir. Pritsak, Türkçede ilk olarak İdil Bulgar Türklerinden kalan mezar taşlarında *vafātu bal-* biçiminde görülen bu birleşik fiilin Arapça *kānat vafātu* “vefatı oldu” ibaresinin harfiyen tercümesi olduğunu tespit etmiştir (Abik, 2005, s. 18-19). İsim unsurundaki iyelik ekinin işlevsizleştiği anlaşılan *vafātu bol-* birleşik fiili Harezmi Türkçesinin bir özelliği olarak NF’nin yanı sıra KR’de ve *Nasihātü’s-Sâlihîn*’de de görülür (Abik, 2005, s. 21, 23-24; Onur, 2023, s. 853). Dizinde *vafāt bol-* birleşik fiiline yer verildiği gibi *vafātu bol-* biçimine de yer verilmesi gerekmektedir:

... yüzi kap kara boldı tağı ol kēçe vafātu boldı ... (34/2) vd. “... yüzü kap kara oldu ve o gece vefat etti ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
<p>yani: uzak (Eckmann, 1984, s. 168; Ata, 1998, s. 469)</p> <p>► yansı bol-: uzağında olmak (Ata, 1998, s. 469)</p> <p>yansı: ittifak, uzlaşma (Ata, 1998, s. 470)</p>	<p>yansı: taraf, yan, yön</p> <p>► bir yansı bol-: başka tarafta olmak, uzaklaşmak</p> <p>► bir yansı kııl-: başka yöne döndürmek, seyrini değiştirmek</p>

Transkripsiyonlu metinde, NF’de iki kez tanıklanan *yansı* sözcüğü 129/12’de *yansı* biçiminde okumuş, sözcük dizine *yani* “uzak” madde başı olarak alınmış ve *yansı bol-* birleşik fiiline “uzağında olmak” anlamı verilmiştir. Transkripsiyonlu metinde *yansı* biçiminde okunan 19/6’daki örnek ise dizinde “ittifak, uzlaşma” olarak anlamlandırılmıştır. *Anonim Tefsir*’de *bir yansı bol-* ibaresi Şûrâ suresinin 37. ayetinde geçen *يَجْتَنِبُونَ* “kaçınırlar, sakınırlar” sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır (Borovkov, 1963, s. 140). Burada *yansı* sözcüğünün tercih edilmesi ب - ن - ج kökünün ihtiva ettiği “yan” anlamıyla ilgili görünmektedir (Lane, 1984, s. 464-468). *Mukaddimetü’l-Edeb*’de de *bir yansı bol-* ibaresi iki kez tanıklanmaktadır (Yüce 2014): *bir yansı boldı andın, kıyıştı andın* (167/2-3), *bir yansı boldı, bir yana turdı andın* (194/6). Bu örneklerde de ibarenin “başka tarafa dönmek, başka tarafta olmak” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bilhassa ilk örnekte *bir yansı bol-* ibaresinin *kıyıştı-* “bir tarafa dönmek, meyletmek” (Boeschoten, 2022, s. 252) fiilinin muadili olarak kullanıldığı görülmektedir. NF’deki kullanımlara dönecek olursak, bunlar kuvvetle muhtemel Farsça *fâtürîdan* “uzaklaşmak; bir tarafta tutmak, sakınmak, kaçınmak; korkmak; uzaklaştırmak; düzeltmek” (Steingass, 1963, s. 902) fiilini karşılamaktadırlar. 19/6’daki *bir yansı kııl-* ibaresi “başka yöne döndürmek, seyrini değiştirmek” anlamındadır:

... *Muhammad işi kündin kün ziyâda bolu turur, korqar-men kim munuṅ katında üküş ḥalâyiḳ yığılıp bizlerke zahmat tegürgeyler. Kerek kim êmdi-din sonḡ işni bir yansı kılsaḳ ...* (19/5-6) “... Muhammed meselesi günden güne büyüyor, korkarım ki bunun etrafında çok insan toplanıp bize eziyet edecekler. Şimdiden sonra bu meselenin seyrini değiştirmemiz gerek ...”

129/12’deki *bir yansı bol-* ibaresi ise “başka tarafta olmak, uzaklaşmak” anlamındadır:

... *maşlahat bolḡay-mu kim bu ḥalâyiḳ-lardın bir yansı bolsanḡ tağı hēç bu ḥalâyiḳ-larınḡ yaman işlerini körmesenḡ ...* (129/11-12) “... uygun olur mu ki bu insanlardan başka tarafta olsan ve onların kötü işlerini hiç görmeden ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
yawuḳ (1): mağara (Ata, 1998, s. 475)	yakın

343/7’de yer alan *yawuḳ* “yakın” sözcüğüne dizinde “mağara” anlamı verilmiştir:

... ol turğan yavûkda bir tağ başında bir şavma 'a bar ... (343/7) “... onun bulunduğu yer yakınlarında bir dağ başında bir tapınak var ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
yêldür-: koşturmak (Ata, 1998, s. 478)	yenilmek, mağlup olmak

70/17’de yer alan *yêldür-* fiiline dizinde “koşturmak” anlamı verilmiştir. Sözcüğün geçtiği kısımda bir sahabeenin Huneyn Savaşı’ndan önce ordunun kalabalıklığına güvenerek “Bugün azlıktan dolayı yenilmeyeceğiz.” (لن نغلب اليوم من قلة) bkz. URL 10) dediği anlatılmaktadır. Görünüşe göre *Tonyukuk Yazıtı*’nda “akın ettirmek” anlamıyla tanımlanan *yeltür-* fiili (Tekin, 1994, s. 21) NF’de “yenilmek, mağlup olmak” anlamı kazanmıştır:

... bu kün bizler azlık-dın yeldürmegey-miz ... (70/17) “... bugün bizler azlıktan yenilmeyeceğiz ...”

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
yırtmak-: yırtmak (Ata, 1998, s. 486)	+ parçalamak

Dizinde sadece “yırtmak” anlamı verilen *yırt-* fiilinin 334/2’deki kullanımı için “parçalamak” anlamı daha uygundur:

... cānvārlar mu yırttı ... (334/2) “... hayvanlar mı parçaladı ...”

Transkripsiyonlu metin ve dizindeki biçim	Önerilen biçim
yigit (Eckmann, 1984, s. 126; Ata, 1998, s. 486)	bitig

Transkripsiyonlu metinde, 183/17’de imlasıyla tanımlanan *bitig* sözcüğü *yigit* biçiminde okunmuş ve yazmada yazıldığına dair bir not düşülmüştür. Sözcük dizinde de *yigit* madde başının altındadır. Bu noktadaki hatanın yazmada *be* (ب) harfinin noktasının yanında yer alan esre işaretinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Sözcüğün geçtiği yerde Küfelilerin Hz. Hüseyin’e yüz elli mektup gönderdikleri anlatılmaktadır (Söylemez 2005: 478):

... yüz ellig bitig ıda bērdi-ler ... (183/17) “... yüz elli mektup gönderdiler ...”

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
yupula-: kandırmak, aldatmak, hile yapmak (Eckmann, 1984, s. 49; Ata, 1998, s. 491)	yobula-: alay etmek

NF’de bir kez tanımlanan *yobula-* “alay etmek” (67/5) fiili transkripsiyonlu metinde *yupula-* biçiminde okunmuş ve dizine de aynı biçimde alınan sözcüğe “kandırmak, aldatmak, hile yapmak” anlamı verilmiştir. Sözcüğün geçtiği kısımda Miraç Gecesi’nde Hz. Muhammed’in Müslümanlarla alay ettikleri için kendi etlerini yemek zorunda kalan cehennemlikleri gördüğü anlatılmaktadır (Göveç, 2019, s. 398). Birçok Orta Türkçe metninde çeşitli fonetik varyantlarıyla “alay etmek” (Boeschoten, 2022, s. 418; İsi, 2023, s. 348-350) anlamında kullanılan *yobula-* fiili NF’de de bu anlamda kullanılmıştır:

... *Musulmān-larını yüzlerinde yobulağuçı-lar, mashara kılğuçı-lar turur ... (67/4-5) “... Müslümanlarla yüzlerine karşı alay edenler, dalga geçenlerdir ...”*

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
yolçı: yolcu (Ata, 1998, s. 489)	kılavuz, rehber

NF’de bir kez tanıklanan (3/1) *yolçı* sözcüğü için dizinde “yolcu” anlamı verilmiştir. NF’nin Eski Oğuz Türkçesine aktarımında sözcüğün doğru anlaşıldığı görülmektedir (Onur, 2020, s. 622): *Haķ ta ‘ālā-nuñ uçmaķlarına kılavuz ola (2a/11)*. NF’de *yolçı* sözcüğü “yolcu” anlamında değil “kılavuz, rehber” anlamında kullanılmıştır:

... *bu kitāb anlarķa Haķ ta ‘ālā-nuñ uşmaķ-larına yolçı bolğay ... (2/17-3/1) “... bu kitap onlara için yüce Tanrı’nın cennetleri için kılavuz olacak ...”*

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
yöne-: yönelmek, bir işi yapmak için hazır olmak (Eckmann, 1984, s. 168; Ata, 1998, s. 489)	yun-: abdest almak

243/7’de yer alan *yunar* “abdest alır” sözcüğü transkripsiyonlu metinde *yöner* biçiminde okunmuş ve dizine de bir gölge sözcük olarak *yöne-* “yönelmek, bir işi yapmak için hazır olmak” biçiminde alınmıştır. Bu gölge sözcük aynı biçim ve anlamla Boeschoten’in sözlüğünde de yer almıştır (Boeschoten, 2022, s. 423). İçinde yer aldığı cümlenin hemen ardından gelen cümle bu sözcüğün *yun-* “abdest almak” olduğunu açıkça göstermektedir:

... *kaçan kim namāzğa yunar bolsa erdi yüzi sarğarur erdi ... (243/6-7) “... ne zaman ki namaz için abdest alır olsa yüzü sararırdı ...”*

... *hemîşe ‘ādatinğiz ol turur kim ābdast kılurda yüzünğüz sarğarur ... (243/7-8) “... daima âdetiniz odur ki abdest alırken yüzünüz sararır ...”*

Dizindeki anlam	Önerilen anlam
yul- (1): çekip almak, gaspetmek (Ata, 1998, s. 489)	satın almak

405/14’te geçen *yul-* fiili dizinde “çekip almak, gaspetmek” biçiminde anlamlandırılmıştır. Sözcüğün geçtiği kısımda gazaya çıkan bir gazinin yolda başka gazilerin ihtiyaç duyması durumunda aldığı fiyattan daha yüksek fiyata satmak için bir yem torbası satın aldığı anlatılmaktadır. 405/14’te yer alan *yul-* fiili “çekip almak, gaspetmek” anlamında değil Eski Uygur Türkçesinde de görülen “satın almak” (Wilkens, 2021, s. 918) anlamında kullanılmıştır:

... *menim atım-nuñ tobra-sı bar; munı taķı alayın, yolda gāzī-larğa kerek bolsa alğanım-dın ziyād nē-erseler bērseler satğay-men ... (405/2-3) “... benim atımın yem torbası var; bunu da alayım, yolda gazilere lazım olursa aldığımın fazla şeyler verirlerse satarım ...”*

... tobra yoluktu, ol tobra-nı yuldi ziyâda şaman birle satmak için ... (405/14) “... karşısına yem torbası çıktı, o yem torbasını satın aldı fazla fiyata satmak için ...

Transkripsiyonlu metindeki biçim, dizindeki biçim ve anlam	Önerilen biçim ve anlam
zehr: zehir, ağrı; öfke (Eckmann, 1984, s. 63; Ata, 1998, s. 498)	zehre: cüret, cesaret

405/14'te زهر زهرü imlasıyla tanıklanan sözcük transkripsiyonlu metinde *zehrîm* biçiminde okunmuş, dizinde de *zehr* “zehir, ağrı; öfke” madde başı altında verilmiştir. Sözcüğün imlasında hareketler doğrudur ancak iyelik ekinden önce *güzel he* (◌) yazılmamıştır. İlgili kısımda Ukkâşe adlı sahabenin Hz. Muhammed’den kısas istemesi anlatılmaktadır. Hadisenin sonunda Ukkâşe “sana kısas yapmaya kim cüret edebilir!” demektedir (Ural, 2015, s. 97). NF’de geçen sözcük *zehre* “cüret, cesaret” biçiminde okunmalıdır:

... benim ne zehrem bolğay kim sizni urmağ-ğa ... (86/15-16) “... benim ne cüretim olabilir ki size vurmaya ...”

Sonuç

NF’nin transkripsiyonlu metninde ve dizininde görülen hataların veya eksikliklerin sebepleri oldukça çeşitlidir. *ammâ, hâl, illâ* gibi alıntı sözcüklerin anlamlandırılmasında bu sözcüklerin sadece Türkiye Türkçesindeki kullanımlarının dikkate alınmasının hataya yol açtığı görülmektedir. Yine *ezil-, yolçı* vb. sözcüklerin anlamlandırılmasındaki hatalar lehçeler arası aktarmalarda sık sık sorunlara yol açan yalancı eş değerlikle ilgilidir. Farklı dillerden yapılan anlam kopyalamaları da tarihî metinlerin anlaşılmasında zorluk çıkarabilen unsurlardır. NF’de tanıklanan *edeb kııl-, vaqtı hoş bol-, tek kal-, konukluk kııl-* gibi Farsçadan yapılmış anlam kopyalamaları gözden kaçmıştır. Yazmada çok defa metnin imlasına uygun konmamış olan hareketler de hatalara neden olmuştur. Mesela *kadrsız* sözcüğünün *kadersiz, mehr* sözcüğünün *mühr* olarak hareketlenmiş olması metnin hatalı okunup anlaşılmasına neden olmuştur. Benzer biçimde müstensihten kaynaklanan *katığ* yerine *kayğı, tın* yerine *tap* gibi hatalar da göze çarpmaktadır. Transkripsiyonlu metinde doğru okunmasına rağmen dizine farklı biçimde alınan *arğur-* yerine *öz kır-, kıltın-* yerine *katın-* gibi örnekler de mevcuttur. Anlamı değiştirmese de dizinde gölge sözcükler oluşturan *apra-, tuynağ, sıltağ* gibi örneklerin yanı sıra *bitig* yerine *yigit, zehre* yerine *zehr* gibi anlamı değiştiren basit okuma hataları da olmuştur. *témür-tiken* ve *h’āca-sarāy* gibi örneklerde birleşik sözcüklerin iki ayrı sözcük gibi telakki edildikleri görülmektedir. Yine *munğluğ, munğsuz, yeldür-, yobula-* gibi sözcüklerde gerçekleşen anlam değişimleri de hatalı anlamlandırmalara neden olmuştur. *tağıl-, tünek, üçek, yansı, yavuk* gibi birçok sözcüğe ise tarihî metinlerde tanıklanmayan anlamlar verildiği görülmektedir.

NF gibi Arapça ve Farsça kaynaklardan beslenilerek oluşturulmuş eserlerin doğru okunması ve anlaşılması için bu eserlerde yer alan anlatıların Arapça ve Farsça kaynaklarla karşılaştırılması son derece faydalı sonuçlar vermektedir. Öyle ki NF’de hatalı okunmuş

veya anlamlandırılmış sözcüklerin birçoğu metinde Arapça asılları de verilmiş olan ayet veya hadislerin Türkçe tercümelerinde yer almaktadır. Yine hatalı okunmuş veya anlamlandırılmış birçok sözcüğün doğru biçim veya anlamlarına da NF’de yer alan anlatıları Arapça veya Farsça kaynaklarla karşılaştırmak suretiyle erişilebilmektedir. Metinde yer alan sözcükleri bağlama göre değerlendirmek de sözcüklerin anlamlarını doğru tespit etmeye yardımcı olabilmektedir. Mesela Hz. Fatıma’nın “*tüneke*”te iki rekât namaz kıldığının belirtilmesi bu sözcüğe “banyo” anlamı verilmesini mümkün kılmamaktadır. Yine hem transkripsiyonlu metinde hem dizinde hem de Harezmi Türkçesi sözlüklerinde bir gölge sözcük olarak yer almış olan *yöne-* fiili gibi veya *yansı* sözcüğü için verilen “ittifak, uzlaşma” anlamı gibi başka hiçbir tarihî metinde tanıklanmayan sözcük ve anlamlara şüpheyle yaklaşmak da hataları en aza indirmek noktasında faydalıdır.

Yazıldıkları yüzyıldan sadece bir yüzyıl sonra istinsah edilmiş tarihî metinlerin dahi ekseriyetle tam olarak anlaşılmadıkları ve müstensihler eliyle bozuldukları göz önünde bulundurulduğunda, yüzyıllar sonra yapılan akademik çalışmalarda bu metinlerin tam ve eksiksiz bir biçimde anlaşılmasının ne kadar güç olduğu açıktır. *Dîvânü Lugâti ’l-Türk*’te yer alan *yazmas atım bolmas, yangılmas bilge bolmas* “ıskalamayan nişancı olmaz, yanılmayan bilge olmaz” atasözünde de belirtildiği gibi bilhassa NF gibi hacimli metinlerin metin yayımlarında bir araştırmacının hiç yanılmadan tamamen hatasız bir çalışma ortaya koyması mümkün değildir. Bu nedenle Türk dili tarihi ve Türk dili araştırmaları için büyük öneme sahip tarihî metinler üzerinde yapılacak her düzeltme önerisi bu metinlerin sonraki yayımlarında daha iyi ve doğru anlaşılmasını ve hataların azaltılmasını sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abik, A. D. (2005). Türkçede “vefat” Kelimesi ve Yardımcı Fiilleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 13–28.
- Abu Hannoud, S. (2021). *Türkçe Sözlük’te “Ar.” (Arapça) Olarak Etiketlenen Madde Başlı Kelimelerdeki Anlam Değişimleri*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akman, E. ve Sakallıoğlu, T. (2013). Nehcü’l-Ferâdis’in Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Yeni Bir Nüshası: Kastamonu nüshası. *Türk Dili Dergisi*, CV(739), 78–80.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig I: Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, Mustafa (1997). Nehcü’l-Feradis, II Metin, (Çevriyazı: Janos Eckmann, Yayınlayanlar: Semih Tezcan - Hamza Zülfiyar, TDK, Yayın Yeri ve Tarihi Yok, XI + 313 s.). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 43, 439–469.

- Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Ferâdis. Uştmaahlarning Açuq Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) III Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2002). *Harezmi-Altınordu Türkçesi*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Avcı, H. (2018). Kur'an'da İffet Örneği Olarak Hz. Yûsuf ve Günümüz. 2. *Uluslararası Güneysu Sempozyumu Ahlakî Sorunlar Gençlik ve Değerler Eğitimi Bildiri Kitabı* içinde (s. 221–231). Ankara: Yediveren Kitap.
- Azimli, M. (2019). Hz. Ebu Bekir'in Zekat Vermek İstemeyenler ve Yalancı Peygamberlerle Mücadelesi. A. Aksu (Ed.), *Hazreti Ebu Bekir* içinde (s. 99–110). Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası.
- Beşer, F. (2006). Bir Bilgi Türü Olarak Fıkıh ve Diğer Disiplinlerle İlişkisi. *Usul İslam Araştırmaları*, 5(5), 33–62.
- Boeschoten, H. E. (2022). *A Dictionary of Early Middle Turkic*. Leiden: Brill.
- Borovkov, A. K. (1963). *Leksika Sredneaziatskogo Tefsira XII–XIII vv*. Moskova: Akademiya Nauk.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University.
- Çelik, Ş. (2017). *Nehcü'l-Ferâdis'te Yazım (İmlâ) Çeşitliliği*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Dede, H., ve Sevdî, A. (2022). Arap Grameri ve Edebiyatında اَمَّا بَعْدُ (Emmâ ba'd) İfadesi. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 145–158.
- Doğan, C. ve Kaya, H. (2019). Orta Türkçede Moğolcadan Alıntı Bir Ek -(U)gsA(n). *Türkoloji Dergisi*, 23(2), 255–270.
- Eckmann, J. (1954). “Bolmasa” Kelimesine Dair. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 2, 33–38.
- Eckmann, J. (1979). *Harezmi Türkçesi, Tarihî Türk Şiveleri* (M. Akalın, Çev.), Ankara: Sevinç Matbaası.
- Eckmann, J. (1984). *Nehcü'l-Ferâdis. Uştmaahlarning Açuq Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) II Metin* (S. Tezcan ve H. Zülfikar, Yayınlayanlar), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (1981). Türk Dilinin Étymologique Sözlüğüne Katkılar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 26-27, 1–15.
- Gabain, A. von. (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (M. Akalın, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gacek, A. (2009). *Arabic Manuscripts: A Vademecum for Readers*. Leiden : Brill.
- Göveç, M. (2019) İbn Kesir (ö. 774/1373) Tefsir'indeki İsrâ ve Miraç Rivayetleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(92), 385–418.
- Göztepe, Y. (2020). İhyâ-u Ulûmi-d-din'de Geçen Hz. Osman ile İlgili Bilgilerin Tasavvufî Düşünceye Katkısının İrdelenmesi. A. Aksu (Ed.), *Hz. Osman* içinde (s. 513–523). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- İsi, H. (2018). Tarihî Doğu-Batı Türkçelerinde Leksikal Bir Farklılık: uvut ~ uwut/uyat. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 57–70.
- İsi, H. (2023). Budist ve İslâmî-Türkçe Metinlerde 'alay (etmek)'. *Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi*, 63(2), 317–360.
- Kabadayı, O. (2024). *Kazakça At Koşum Takımları (Tarihî Karşılaştırmalı Söz Varlığı İncelemesi)*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1987). Hâce. *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, V, 20–24
- KR: Burhân bin Nâsır. *Kıyasu'l-Enbiyâ*. Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, 2132.
- Kutlay, H. İ. (2008). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kırk Hadis Kartelası Üzerine Bazı Mülâhazalar. *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 6(2), 157–170.

- Lane, E. W. (1984). *Arabic-English Lexicon I-II*. Cambridge: Islamic Texts Society.
- Li, Y. S. (2004). *Türk Dillerinde Sontakalar*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Maksudoğlu, M. (2019). *Hız Muhammed Aleyhisselam'ın Hayatı*. Konya: Salon Yayınları.
- Nadjib, E. N. (1977). Nehcü'l-Feradis ve Dili Üzerine. (N. Hoca, Çev.), *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 22, 29–44.
- NF: Mahmûd bin Ali. *Nehcü'l-Ferâdis*. Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 879.
- Onur, S. (2020). Nehcü'l-Ferâdis'in Eski Oğuz Türkçesine Bilinmeyen Bir Aktarımı (Riyad Yazması). *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 600–630.
- Onur, S. (2022). *Harezm Türkçesi Fal Kitabı (Yıldızname - Dîvname - Kur'an falı - Kura falı - Tılsımlar)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onur, S. (2023). *Harezm Türkçesinin İdil Boyundaki Tarihi Seyri ve Nasihatü's-Sâlihîn (İnceleme - Tenkitli Metin - Aktarım - Dizin - Tıpkıbasım)*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özalan, U. (2014). *Türk Dilinde Cevheri Ek Fiil*. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Sağol Yüksekaya, G. (2004). Nehcü'l-Ferâdis Üzerine. L. Karahan (Ed.), *Zeynep Korkmaz Armağanı* içinde (s. 312–342). Ankara: TDK Yayınları.
- Sağol Yüksekaya, G. (2019). J. Eckmann'ın Nehcü'l-Ferâdis'in Çeviri Yazısındaki Tercihleri. *Yeni Türkiye*, 25(106), 403–414.
- Savaş, R. (2006). Nâile bint Ferâfisa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, 314–315.
- Söylemez, M. M. (2005). Hz. Hüseyin ve Küfeliler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 11(33), 475–500.
- Steingass, F. J. (1963). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London: Routledge & K. Paul.
- TDK (1978). *Derleme Sözlüğü Cilt X*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (1994). *Tunyukuk Yazıtı*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Togan, Z. V. (1928). Harezm'de Yazılmış Eski Türkçe Eserler. *Türkiyat Mecmuası*, 2, 315–346.
- Tülücü, S. (1993). Mahmud b. ali El-Kerder'i'nin Nehcü'l-Ferâdis Eserinin Tanıtımı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 474–484.
- Ural, A. A. (2015). Kardeşime Mektup. *Hız Peygamber ve Birlikte Yaşama Ahlakı* içinde (s. 91–98). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 235v/3-450r/7) Giriş-Metin-İnceleme-Analitik-Dizin*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuirgischen - Eski Uygurcanın El Sözlüğü*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yüce, N. (2014). *Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmud bin 'Omar bin Muhammed bin Ahmed ez-Zamaşşari, el-Hvârizmi Mukaddimetü'l-Edeb. Hvârizm Türkçesi ile Tercümelî Şuşter Nüşası. Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zaripova Çetin, Ç. (2006). Tatar Edebiyatının Gelişimi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler e-Dergisi*, 9, 1–19.

Elektronik Kaynaklar

- URL 1: <https://www.dastur.info/persian-grammar/16-conjunctions/> (25.05.2024)
URL 2: <https://www.kuranmeali.com/KelimeSec.php?kelime=27>.05.2024) (كَلِمَةً)
URL 3: <https://hadeethenc.com/tr/browse/hadith/3475> (28.05.2024)
URL 4: <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=24&ayet=11> (28.05.2024)
URL 5: <https://dorar.net/hadith/sharh/11052> (01.06.2024)
URL 6: <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=9&ayet=26> (03.06.2024)
URL 7: <https://dorar.net/hadith/sharh/17850> (03.06.2024)
URL 8: <http://quran.ksu.edu.sa/tafseer/qortobi/sura87-aya17.html> (05.06.2024)
URL 9: <http://quran.ksu.edu.sa/tafseer/tabary/sura111-aya4.html> (06.06.2024)
URL 10: <http://quran.ksu.edu.sa/tafseer/tabary/sura9-aya25.html> (08.06.2024)